

บทที่ 2

ความหมายและเนื้อหาของกรุณา

2.1 ความหมายของกรุณา

คำว่า “กรุณา” ตรงกับความหมายในภาษาอังกฤษว่า “Compassion” แปลว่า ความสงสาร ความรู้สึกสงสาร อยากให้เขาพ้นทุกข์ในเมื่อเห็นผู้อื่นตกทุกข์ได้ ดังที่ เปมา โชโดง (Pema Chödrön) ได้เขียนไว้ในบทความเรื่อง เมตตาและกรุณา (Loving-Kindness and Compassion) ว่า กรุณา เป็นการกระทำที่ช่วยเหลือผู้อื่นให้หลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยกาย วาจา ใจ จากการพยายามเป็นมิตรกับผู้อื่น ศึกษาเรียนรู้จิตใจที่เป็นทุกข์ของเขา จากนั้นจึงคิดหาทางช่วยเหลือเขาให้พ้นทุกข์นั้นด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน¹ ในทำนองเดียวกัน ปีเตอร์ มอร์เรล (Peter Morrell) ได้กล่าวว่า กรุณาเป็นการแสดงออกซึ่งความรัก ความไว้วางใจ และความเข้าใจในชะตาชีวิตของผู้อื่นเสมือนหนึ่งชะตาชีวิตของตนแล้วคิดหาทางช่วยเหลือปลดปล่อยเขาให้พ้นทุกข์นั้น¹

กรุณา คือ ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความหวั่นใจหรือเอาใจช่วยเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์

¹ ทุกข์ทั้งปวงเกิดขึ้น เพราะความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทุกข์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สภาวะทุกข์ ได้แก่ ทุกข์ประจำ คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย
2. ปกิณกทุกข์ ได้แก่ ทุกข์เบ็ดเตล็ดหรือทุกข์จร คือ ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความไม่สบายตัว ความน้อยใจ ความไม่สมปรารถนา ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความครอมใจ

² ปิ่น มุทุกันต์, *ประมวลศัพท์ 6 ศาสนา ศาสนาพุทธ-อิสลาม-พราหมณ์-ฮินดู-ซิกข์* (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสารมวลชน จำกัด, 2534), หน้า 7.

³ <http://isis.infinet.com/rinpoche/pema.htm>, 3/12/00, pp. 1-6.

⁴ http://www.ajm.ch/pm_buechism14.html, 3/12/00, pp. 1.

⁵ แปลก สนธิรักษ์ และสวัสดิ์ สวัสดิ์พินิจจันทร์, *ศัพท์ศาสนา นักรรรมและธรรมศึกษาตรี* (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2503), หน้า 31.

มีลักษณะให้สงสารเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ห่วงใจเมื่อเห็นเขาได้ทุกข์แล้วคิดช่วยบำบัดทุกข์นั้นเสีย⁶

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจต่อการบำบัดทุกข์ยากของผู้อื่น มีจิตใจ
ห่วงใย เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน ปราปรณาที่จะช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ร้อนนั้น⁷

กรุณา คือความห่วงใยเมื่อเห็นคนอื่นสัตว์อื่นได้รับความทุกข์ต้องการที่จะช่วยปลดเปลื้อง ขจัด
ปลดเปลื้องความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่น ฉะนั้นใจที่ประกอบด้วยกรณาก็คือใจที่ตั้งความปราปรณาที่จะ
เห็นคนอื่นสัตว์อื่น ที่กำลังประสบความทุกข์อยู่ในขณะนั้นให้หลุดพ้นจากความทุกข์⁸

กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์⁹ โดยพยัญชนะได้แก่ ความห่วงใยเมื่อ
เห็นผู้อื่นทุกข์ร้อน โดยอรรถได้แก่ ความปราปรณาเพื่อจะปลดเปลื้องทุกข์ของเขา¹⁰ เป็นต้น

ในพระไตรปิฎก ค้นพบคำว่า "กรุณา" จำนวนทั้งสิ้น 626 ครั้ง¹¹ ดังนี้

⁶ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), *บทสร้างนิสัย* (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2540),
หน้า 1308.

⁷ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, *จริยศาสตร์* (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษา
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530), หน้า 240.

⁸ สถาบันภาษาศาสตร์, *ปทานุกรมลดับหลวง* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์,
25--?), หน้า 1196.

⁹ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), *นิเทศธรรม* (กรุงเทพมหานคร : ธีรพงษ์การพิมพ์,
2537), หน้า 281.

¹⁰ พิฑูร มลิวัลย์, *แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นตรี* (กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์การศาสนา, 2540), หน้า 73.

¹¹ พิฑูร มลิวัลย์, *แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นโท* (กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์การศาสนา, 2540), หน้า 27.

¹² ตรวจนับจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2535.

ตารางที่ 1 แสดงรายการจำนวนครั้งที่พบคำว่า "กรรณา" ในพระไตรปิฎก

ลำดับที่/ชื่อปิฎก	เล่มที่	จำนวนครั้ง
1. พระวินัยปิฎก	1	8
2. พระวินัยปิฎก	2	7
3. พระวินัยปิฎก	3	3
4. พระวินัยปิฎก	4	41
5. พระวินัยปิฎก	5	43
6. พระวินัยปิฎก	6	4
7. พระวินัยปิฎก	7	4
8. พระวินัยปิฎก	8	1
9. พระสุตตันตปิฎก	9	22
10. พระสุตตันตปิฎก	10	21
11. พระสุตตันตปิฎก	11	14
12. พระสุตตันตปิฎก	12	17
13. พระสุตตันตปิฎก	13	30
14. พระสุตตันตปิฎก	14	2
15. พระสุตตันตปิฎก	15	2
16. พระสุตตันตปิฎก	16	3
17. พระสุตตันตปิฎก	18	3
18. พระสุตตันตปิฎก	19	12
19. พระสุตตันตปิฎก	20	12
20. พระสุตตันตปิฎก	21	10
21. พระสุตตันตปิฎก	22	7
22. พระสุตตันตปิฎก	23	7
23. พระสุตตันตปิฎก	24	12
24. พระสุตตันตปิฎก	25	4

25. พระสุตตันตปิฎก	26	18
26. พระสุตตันตปิฎก	27	19
27. พระสุตตันตปิฎก	28	22
28. พระสุตตันตปิฎก	29	2
29. พระสุตตันตปิฎก	30	18
30. พระสุตตันตปิฎก	31	17
31. พระสุตตันตปิฎก	32	29
32. พระสุตตันตปิฎก	33	57
33. พระอภิธรรมปิฎก	34	2
34. พระอภิธรรมปิฎก	35	131
35. พระอภิธรรมปิฎก	36	1
36. พระอภิธรรมปิฎก	37	21
รวมทั้งสิ้น	36 เล่ม	626 ครั้ง

ในจำนวน 626 ครั้ง ที่ตรวจค้นพบในพระไตรปิฎก นั้น "กรุณา" มีความหมายที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้

1. กรุณา หมายถึง ความเอ็นดู¹³
2. กรุณา หมายถึง หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง¹⁴
3. กรุณา หมายถึง ไม่พยายาม ไม่คิดพยายาม¹⁵
4. กรุณา หมายถึง ไม่โกรธ ผ่านพ้นกามสังโยชน์ คลายกามราคะ¹⁶

¹³ ที.สี. 9/195/129.

¹⁴ ที.สี. 9/103/59.

¹⁵ ม.มู. 12/97/50; 12/482/362-363; 12/561/426; อภิ.วิ. 35/741/388; 35/745/323; 35/762/346.

¹⁶ อง ปญจก. 22/325/337.

5. กรุณา หมายถึง ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่จิตปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ มีสติสัมปชัญญะ เป็นสภาวะธรรมที่เรียกว่ากุศล¹⁷

6. กรุณา หมายถึง ไม่มีเวร ไม่มีอคติ

7. กรุณา หมายถึง ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง อันประกอบด้วยอวิหิงสา¹⁸

8. กรุณา หมายถึง การสงสาร กิริยาที่สงสาร ความสงสารในสัตว์ทั้งหลาย คิดให้พ้นจากทุกข์¹⁹

9. กรุณา หมายถึง เกื้อกูลโลก อนุเคราะห์โลก ประพฤติประโยชน์แก่โลก²⁰

ฯลฯ

นอกจากนี้ ยังมีคำศัพท์อื่นที่อธิบายความหมายของกรุณาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

1. กรุณาภา หมายถึง ถ้อยคำ เรื่อง คำกล่าว คำอธิบายกรุณา²¹

2. กรุณาจิต หมายถึง จิตที่สทรคต เกิดร่วม เจือปน สัมปยุตด้วยกรุณา เป็นจิตที่ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท ไม่มีเบียดเบียน

3. กรุณาภาวนา หมายถึง การเจริญหรือก่อให้เกิดความกรุณา

4. กรุณาณาน หมายถึง การเพ่งอันเกี่ยวกับความกรุณา

5. กรุณาอัปมัชฌานินทศ หมายถึง การแผ่ กระจาย น้อมจิตกรุณาออกไปยังสัตว์ทั้งปวง ทุกทิศ อย่างสืบเนื่อง²²

6. กรุณาธิมุตต หมายถึง ความมุ่งในความกรุณาหรือเอ็นดู ความน้อมไปในความกรุณา

7. กรุณานวตติ หมายถึง อนุวัตรตามกรุณา เป็นไปตามความเอ็นดู

¹⁷ อภิ.วิ. 35/757/334-336.

¹⁸ อภิ.วิ. 35/122/78; อภิ.ก. 37/1552/663-664; 37/1555/665.

¹⁹ อภิ.วิ. 35/744-745/322-323.

²⁰ อภิ.ก. 37/1742/757.

²¹ อภิ.ก. 37/1740-1744/756-758.

²² อภิ.วิ. 35/744-745/321-323.

7. กรุณาปร หมายถึง ผู้มีความกรุณาสูง ผู้มีความกรุณาเป็นเบื้องหน้า
8. กรุณาวิหาร หมายถึง มีจิตอยู่ด้วยความกรุณา จิตประกอบด้วยเอ็นดู²³
9. กรุณาสหคเตน หมายถึง อันสหรคตด้วยกรุณา อันไปกับด้วยกรุณา
10. กรุณาเวคสมุสสาหิตมานโส แปลว่า ผู้มีใจอันกำลังแห่งความกรุณาให้อุตสาหะพร้อมแล้ว ผู้มีฉันทะมีในใจอันกำลังแห่งกรุณาให้ขมักเขม้นแล้ว²⁴
11. กรุณาคุณ หมายถึงพระมหากรุณา เป็น 1 ในพุทธคุณ 3 ประการ ได้แก่ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ และกรุณาคุณ²⁵

๑๓๑

จากความหมายของกรณาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กรุณาในพระพุทธศาสนามีความหมายกว้างมาก คือ กรุณาหมายถึง ความนึกคิดที่เอ็นดู สงสาร กิริยาสงสาร ความสงสารในสัตว์ทั้งหลาย หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง นอกจากนี้ กรุณายังหมายรวมถึง ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ซึ่งประกอบด้วย สติสัมปชัญญะ คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ โดยไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่คิดพยาบาท ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์

ความหมายตามรูปศัพท์

กรุณา เป็นคำนาม มีรากศัพท์มาจากคำว่า กป = กรุณาย ในภาษาบาลี หมายถึง ช่วยให้พ้นทุกข์ มีความหมายตรงกับคำว่า กปติ = กรุณายติ = อวกมปเน กปติ กปยติ หมายถึง อนุเคราะห์ช่วยเหลือ เอ็นดู²⁶ เช่น คำปวารณาของภิกษุ ดังนี้

²³ พระอุรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัตนีก, พจนานุกรม บาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 279.

²⁴ พระมหาศรี และพระธรรมดิลก, ศัพท์านุกรมแห่งธัมมปัทฏฐกถา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, 2499), หน้า 263.

²⁵ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.2530 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ วัฒนาพานิช จำกัด, 2532), หน้า 29.

²⁶ หลวงเทพดรานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมรัช), ธาตุบัญญัติ (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 63-64.

"ขอ ฉันปวารณาต่อท่านทั้งหลาย ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ฟังก็ดี
ด้วยสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลาย จงอาศัยความกรุณาว่ากล่าวฉัน
ฉันเห็นอยู่จักทำคืนเสีย..."²⁷

กรณายมาโน หมายถึง โปรดกรุณา ปราณี รักษาอนุเคราะห์ เอ็นดู²⁸

กรณายิตพโพ หมายถึง ควรกรุณา

กปณภาโว เป็นภาวนาม หมายถึง ความเป็นคนควรกรุณา มีความหมายตรงกับคำว่า กาปญญ²⁹
แปลว่า เอ็นดู อนุเคราะห์²⁹

กรุณา เป็นคำกริยา มีรากศัพท์มาจากคำว่า กร =กรณ หมายถึง อย่างนำเอ็นดู นำกรุณา ตรง
กับคำว่า กรุณายติ แปลว่า กรุณา เอ็นดู อุปการโติ = อุดหนุน เกื้อกูล อุปการ(อุป+กร) ซึ่งมีรูปนาม มา
จากคำว่าอุปการโ = อุปกรณ³⁰

เมื่อนำศัพท์หรือปัจจัยอื่น ๆ มาเชื่อมรากศัพท์กรุณาแล้ว ก่อให้เกิดความหมายต่าง ๆ เช่น
ปฎิการโติ เป็นคำกริยา แปลว่า ตอบแทน ทำคืน (ปฎิ+กร) มีรูปนามมาจากคำว่า ปฎิการโ

กรุณา หมายถึง ความเอ็นดู ความเอาใจช่วยเหลือเขาในเมื่อเห็นเขาต้องภัยได้ทุก³¹

เมื่อนำคำว่า "กรุณา" ประกอบหน้าคำกริยาแล้วกรุณาจะหมายถึง การแสดงความขอร้องอย่าง
สุภาพ; เช่น จิตตะคหบดี ได้กราบเรียนอาราธนาท่านพระสุธรรม ดังนี้ว่า

"ขอพระสุธรรม จงกรุณารับภัตตาหารของข้าพเจ้า เพื่อเจริญบุญกุศล
ปิติ และปราโมทย์ในวันพรุ่งนี้ พร้อมกับพระเถระทั้งหลายด้วยเถิด
เจ้าข้า"³²

²⁷ วินย. 4/231/266.

²⁸ ชุ.จ. 30/224/90

²⁹ หลวงเทพรัตนานุกิษฐ์ (ทวี ธรรมรัช), ชาติอุปที่ปีกา, หน้า 63-64.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72-73.

³¹ วิทย์ เทียงบูรณธรรม, พจนานุกรมไทยฉบับมหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน
จำกัดประชุมทองการพิมพ์, 2536), หน้า 31.

³² วินย. 6/131/52.

กรุณาเป็นคำขอร้องหรือเกริ่นขอความเห็นใจสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน เช่น

"ขอเดชด้วยใจผู้นี้กระทำผิด ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทของทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯให้ลงโทษใจผู้นี้ตามที่ทรงเห็นสมควรเถิด"³³

และกรุณาใช้เป็นสรรพนามสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน เช่น "กราบบังคมทูลพระกรุณา..."³⁴

ความหมายตามอรรถ

โดยลักษณะแล้ว กรุณามี 3 ลักษณะ ได้แก่

1. กรุณา หมายถึง สงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจ ในอันจะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของปวงสัตว์³⁵ ตรงกับความหมายในภาษาอังกฤษว่า "Compassion" การรับรู้ความทุกข์ทรมานของผู้อื่น รู้สึกเห็นใจ เข้าใจในความทุกข์ของผู้อื่น แล้วพยายามกระทำการลดความทุกข์ทรมานของผู้อื่น³⁶ ใกล้เคียงกับคำว่า "Sympathy" ความรู้สึกที่เกิดความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจในความทุกข์ของผู้อื่น และคำว่า "Loving Kindness" ความรัก ความเอ็นดู ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นประสบสุข³⁷

2. กรุณา เป็นคำแสดงคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า เป็นการอธิบายความถึงพระมหากรุณาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงรู้สึกสงสารสัตว์โลก หวังประโยชน์แก่อุฎุแก่สัตว์โลก จึงคิดหาทางช่วยเหลือสัตว์โลกโดยการแสดงธรรมในลักษณะที่ต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้สัตว์โลกได้หลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นการมุ่งให้ประโยชน์แก่อุฎุแก่สัตว์โลกด้วยจิตที่บริสุทธิ์ ดังพรรณนาในพระวินัยปิฎก ว่า

"ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบคำทูลอาราธนาของพรหม
 และอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วย

³³ ตั.น. 16/244/98.

³⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารบก, 2529), หน้า 85.

³⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2541), หน้า 148.

³⁶ Webster's New Twentieth Century dictionary of the English Language (Cleveland : World, 1971), pp.369.

³⁷ Harvy B. Aronson, *Love and Sympathy in Theravada Buddhism* (New Delhi : Jainendra Prakash Jain, 1986), pp.20-22.

พุทธจักขุ เมื่อตรวจดูสัตว์โลก ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายที่มีจักขุน้อยก็มี ที่มีหูคือกิลีสไนจักขุมากก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มี ที่มีปกติเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัยอยู่ก็มี มีอุปมาเหมือนดอกอุบลในกออุบล ดอกปทุมในกอปทุม หรือดอกบุณฑริกในกอบุณฑริก ที่เกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ งอกงามแล้วในน้ำ บางเหล่ายังจมในน้ำ อันน้ำเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่พ้นน้ำ อันน้ำไม่คิดแล้ว...

พระพุทธเจ้าทรงตอบพรหมว่า เราเปิดประตูมตะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะฟัง จึงปล่อยศรัทธามาเกิด ดูกรพรหม เพราะเรามีความสำคัญในความลำบาก จึงไม่แสดงธรรมที่เราคล่องแคล่ว ประณีต ในหมู่มนุษย์...³⁸

3. กรุณาเป็นคุณธรรมหนึ่งใน 4 แห่งคุณลักษณะของมนุษย์ ผู้ซึ่งได้บรรลุความหลุดพ้นทางจิต (เจโตวิมุตติ) 4 ประการคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สองข้อข้างต้น(เมตตาและกรุณา) เป็นองค์ประกอบกันให้สมบูรณ์ เมตตา คือ "हित-สุขุปนย-กามตา" หมายถึงความปรารถนาที่จะนำสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือหมายถึง เจตนาห้อมไว้ซึ่งความสุข ส่วนกรุณา คือ "อहित-สุขุปนย-กามตา" หมายถึง ความใคร่ที่จะกำจัดสิ่งที่มีโทษประโยชน์แก่ผู้อื่นและความทุกข์ยาก (จากเพื่อนมนุษย์)³⁹

การแสดงออกซึ่งกรุณา

โดยทั่วไป เราสามารถแสดงกรุณาได้ 3 ทาง ได้แก่

1. ทางกาย คือ ช่วยทำประโยชน์โดยปลดปล่อยทุกข์ภัยแก่กันและกันด้วยกาย ในระดับบุคคล เช่น ช่วยเหลือคนตกน้ำให้เขาพ้นจากอันตราย ในระดับสังคม เช่น ช่วยงานสังคมสงเคราะห์ ช่วยสภากาชาด โรงพยาบาล โรงเรียนเด็กกำพร้า โรงเรียน โรงเรียนสอนคนพิการ บ้านพักคนชรา

³⁸ วินย. 4/9/11.

³⁹ เข็รชัย เอี่ยมวรเมธ, พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย (ฉบับใหม่) (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, 2539), หน้า 215.

การประปา ไฟฟ้า บำรุงและสร้างถนนหนทางและอื่น ๆ แม้กระทั่งการไปเยี่ยมผู้ป่วยที่โรงพยาบาล ก็ถือได้ว่าเป็นการแสดงกรุณาทางกาย เช่นกัน

2. ทางวาจา คือช่วยปลดเปลื้องทุกข์ภัยแก่กันและกันด้วยวาจา เช่น การให้คำปรึกษาซึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้ให้คำปรึกษา ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้รับคำปรึกษา เพื่อให้ผู้รับคำปรึกษาเกิดความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง จนสามารถวางโครงการในอนาคตได้อย่างเหมาะสมและสามารถปรับตัวได้ดี⁴⁰ ตัวอย่าง การขอรับคำปรึกษาแนะนำทางวิทยุ หรือทางโทรศัพท์ เช่น ศูนย์ฮอทไลน์ให้บริการให้คำปรึกษาแนะนำทางโทรศัพท์แห่งแรกในประเทศไทย โดยนักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ นักวิชาชีพทางด้านบริหาร โรงพยาบาล และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้ช่วยแก้ไขปัญหาสังคม เช่น ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาการทำงาน ปัญหาความรัก ปัญหาเพื่อน ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาการร่วมเพศ ปัญหาการสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัย⁴¹ เช่นเดียวกับกับการบำบัดคนที่มีปัญหาทางด้านอารมณ์⁴² รวมทั้งการแนะนำพร่ำสอน ตักเตือน ห้ามปรามเขา ให้ละเว้นความชั่ว กระทำแต่กรรมดี เป็นตัวอย่าง แม้ที่สุดเพียงกล่าววาจาปราศรัยถนอมถึงสุขทุกข์ของกันและกัน⁴³ ด้วยเจตนาดีอย่างแท้จริงแล้ว ก็อาจทำให้ผู้ประสบทุกข์รู้สึกว่าเขาได้รับความกรุณาอยู่ไม่น้อย

3. ทางใจ คือตั้งใจส่งกรุณาไปถึงผู้ประสบความทุกข์ โดยไม่มีเวรภัยแก่กัน ไม่คิดเบียดเบียนกัน แต่ปรารถนาที่จะช่วยบำบัดทุกข์ ปลดเปลื้องทุกข์แก่ผู้อื่น แม้ไม่ได้ช่วยด้วยกายหรือวาจา แต่ช่วยด้วยการตั้งใจกรุณา หรือปฏิบัติภาวนากรุณา ก็ถือว่าแสดงออกซึ่งใจกรุณาแล้ว

⁴⁰ สวัสดิ์ บรรเทิงสุข, การให้คำปรึกษา (เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543), หน้า 2-3.

⁴¹ นรินทร์ กรินชัย และอรอนงค์ อินทรจิตร, แนวทางการตอบปัญหาจิตวิทยาทางสื่อมวลชน (กรุงเทพมหานคร : ปกเกล้าการพิมพ์, 2538), หน้า 173-183.

⁴² รัตนา หิรัญรัส, การแนะแนวในโรงเรียน (เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2528), หน้า 115.

⁴³ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), บทสร้างนิสัย, หน้า 305-320.

2.2 องค์ธรรมของกรุณา

องค์ หมายถึง ส่วน, ภาค, ลักษณะ, คุณสมบัติ, ส่วนประกอบ⁴⁴

ธรรม หมายถึง ความจริง, ความถูกต้อง, คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า⁴⁵ คือความรู้สึที่ดีของคน ความรู้สึกละอายใจ และเกรงกลัวต่อความผิดความชั่วก็ดี ความรู้สึกรักและสงสารในคนอื่น สัตว์อื่นก็ดี เป็นธรรมและเป็นรากฐานของศีล คือเป็นเหตุให้คนงดเว้นความโหดร้ายต่าง ๆ คนเราเมื่อมีความละอายและเกลียดกลัวความชั่ว ประกอบกับคิดถึงอกเขาอกเราแล้ว ก็พยายามเว้นการใด ๆ ซึ่งกระทบกระทั่งต่อชีวิตร่างกายของคนอื่น สัตว์อื่นไปเอง

องค์ธรรมของกรุณา หมายถึง ส่วนประกอบที่เป็นจริง ดี ถูกต้องตามแบบอย่างของกรุณาในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการกล่าวถึงคุณธรรมข้อกรุณาในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า มีลักษณะพื้นฐานเฉพาะเป็นอย่างไร ที่ประกอบกันเข้าแล้วแสดงให้เห็นว่า เป็นกรุณา

องค์ธรรมของกรุณาตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค คือ

1. ลักษณะ : ต้องการปลดเปลื้องทุกข์
2. รส : อटकั้นไม่ได้ต่อความทุกข์ของคนอื่น
3. ผล : ไม่เบียดเบียน
4. เหตุ : เห็นความเป็นผู้นาถาของสัตว์ผู้ตกยาก
5. สมบัติ : การเข้าไปประจับความเบียดเบียน
6. วิบัติ : เกิดความเศร้าโศก⁴⁶

องค์ธรรมของกรุณา ทั้ง 6 ประการ นั้น มีอธิบาย ดังนี้

1. ลักษณะ คือ สิ่งสำหรับกำหนดรู้ เครื่องกำหนดรู้ อาการสำหรับหมายรู้ เครื่องแสดง

⁴⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 359.

⁴⁵ ที.ม.10/141/123.

⁴⁶ Bhadantācariya Buddhaghosa, Nyanamoli Bhikkhu tr., *The Path of Purification*

(*Visuddhimagga*) (Colombo : M.D. Gunasena, 1964), pp.334-345.

สิ่งหนึ่งให้เห็นว่าต่างจากอีกสิ่งหนึ่ง คุณภาพ ประเภท⁴⁷

ลักษณะของกรุณา ได้แก่ คิดเผื่อทุกข์ หรือการคิดหาทางช่วยเหลือผู้อื่นให้หลุดพ้นจากความทุกข์

2. รส หมายถึงความรู้สึกขบใจ⁴⁸

รสของกรุณา คือสภาวะของกรุณา ได้แก่ ทนไม่ได้ต่อความทุกข์ของคนอื่น เป็นอารมณ์ที่รู้ได้ของกรุณา คือ ความรู้สึกหวนใจเมื่อเห็นผู้อื่นประสบทุกข์ หากที่พึ่งพึงมิได้ องค์ธรรมข้อนี้เป็นเหตุให้สัตว์คิดช่วยทุกข์ภัยของกันและกัน การช่วยชีวิตคน เป็นที่นิยมกันว่าเป็นมุขแห่งการแสดงกรุณา จนมีเป็นธรรมเนียมของประเทศที่รุ่งเรืองแล้วว่า เรือที่เดินในทะเลก็ดี ในแม่น้ำก็ดี ชนเรืออื่น หรือเห็นเรืออื่นประสบอุบัติเหตุ เป็นอันตรายต้องหยุดช่วยคนให้รอดก่อนจึงไปได้⁴⁹

3. ผล คือสิ่งที่เกิดจากเหตุ ประโยชน์ที่ได้⁵⁰

ผลของกรุณา ได้แก่ อหิงสา ไม่เบียดเบียน หมายความว่า กรุณา เป็นเครื่องป้องกันวิหิงสา⁵¹ เพราะความมีกรุณาได้ชื่อว่า การอุญญาภาพ กรุณานั้น โดยพยัญชนะ คือความหวนใจในเมื่อเห็นผู้อื่นได้ทุกข์ยาก โดยอรรถก็คือความคิดอยากจะช่วยทุกข์ของเขา คุณข้อนี้เป็นข้าศึกโดยตรงแห่งวิหิงสาความคิดเบียดเบียนผู้อื่น นำบุคคลให้เป็นผู้ประเสริฐกว้างสามัญชนขึ้นไปได้⁵²

4. เหตุ คือ สิ่งที่ทำให้เกิดผล ค้ำมถุ เรื่องราว สิ่งทีก่อเรื่อง⁵³

เหตุใกล้ของกรุณา ได้แก่ มองเห็นสัตว์ที่ถูกความทุกข์ครอบงำ เป็นผู้นำสงสาร หมายความว่า

⁴⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 257-258.

⁴⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

⁴⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 107.

⁵⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 177.

⁵¹ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515), หน้า 94-95.

⁵² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, หน้า 107.

⁵³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 355.

สิ่งที่ใกล้ที่สุดที่ทำให้เกิดการปฏิบัติกรณา คือ การได้เห็นสรรพสัตว์ประสบกับความทุกข์ หาทิ้งพึ่งไม่ได้ หรือถูกเพิกเฉยแล้ว เกิดความสงสารในสรรพสัตว์ผู้ประสบความทุกข์นั้น ก่อนการเริ่มคิดหาทางช่วยเหลือสรรพสัตว์ที่ประสบทุกข์นั้น จึงถือว่า เหตุใกล้ของกรณา คือ การมองเห็นสัตว์ที่ถูกความทุกข์ครอบงำเป็นผู้นำสงสาร

5. สมบัติ คือ ความถึงพร้อม สิ่งที่ได้ที่ถึงด้วยดี สิ่งที่มีอยู่ในสิทธิอำนาจของตน ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์⁵⁴

สมบัติของกรณา ได้แก่ ระวังหรือกำจัดความเบียดเบียน หมายความว่า หากเจริญกรณาหรือแผ่กรณาจนถึงขั้นหลุดพ้นแล้ว ย่อมเป็นเครื่องสลัดออกซึ่งวิหเสา ความเบียดเบียน

วิหเสาหรือวิหิงสาคือข้าศึกของกรณา ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะถ้ามีความเบียดเบียนเกิดขึ้นในจิตใจแล้ว กรณาก็หายไป แต่ถ้ากรณาเกิดขึ้นแล้ว ความเบียดเบียนก็ถูกกำจัดไป และความเบียดเบียนนั้นเมื่อเกิดขึ้นก็เห็นได้ง่าย เพราะมีการทำร้ายเบียดเบียนคนอื่น สัตว์อื่น ให้เกิดความทุกข์ความลำบากอย่างเห็นได้ชัด เพราะจิตขาดกรณา⁵⁵ ฉะนั้น องค์ธรรมของกรณาในข้อนี้ จึงมุ่งเน้นให้เห็นว่า กรณาเป็นเครื่องปรากฏของอวิหิงสาหรืออวิหเสา ความไม่เบียดเบียน หรือกล่าวได้ว่า กรณา คือ สิ่งถึงด้วยความไม่เบียดเบียน ดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

" อุตริภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า เจโตวิมุตติที่ประกอบด้วยกรณาแล อันเราอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว คล่องแคล่วแล้ว สัมถแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่ถึงอย่างนั้น วิหเสาก็ยังครอบงำจิตของเราตั้งอยู่ได้ ดังนี้ เธอควรอุทวิมุตติที่ปราศจากวิหิงสา ดังนี้ว่า ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ ผู้มีอายุอย่าได้พูดอย่างนี้ ท่านอย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาค การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย พระผู้มีพระภาคไม่พึงตรัสอย่างนี้เลย ผู้มีอายุทั้งหลาย ข้อที่ว่าเมื่อบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นยานแล้ว คล่องแคล่วแล้ว สัมถแล้ว ปรารภดีแล้ว ซึ่งเจโตวิมุตติที่ประกอบด้วยกรณาแต่ถึงอย่างนั้น วิหเสาก็ยังจักครอบงำจิตของเขา

⁵⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 300.

⁵⁵ พระศรีวิสุทธิกวี, หลักธรรมสำหรับพัฒนาจิต ภาคที่หนึ่ง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526), หน้า 78-79.

ตั้งอยู่ได้ ดังนี้ มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ข้อนี้มิใช่ฐานะจะมีได้ ผู้มีอายุ
ทั้งหลาย เพราะธรรมชาติคือเจโตวิมุตติที่ประกอบด้วยกรุณานี้ เป็น
เครื่องสลัดออกซึ่งวิหเสสา ฯ⁵⁶

6. วิบัติ คือ ความเสีย ความผิดพลาด ความบกพร่อง ความเสียหายใช้การไม่ได้⁵⁷

วิบัติของกรุณา ได้แก่ ความเกิดขึ้นแห่งความโศก โทษที่มักจะเกิดขึ้นกับกรุณา หรือสิ่งที่เกิดขึ้น
พร้อมกับกรุณา และทำให้กรุณาเสื่อมความหมายลงไป สิ่งนั้นคือความโศกหรือโศกจิตหรือโทมนัส
ความโศกนี้เป็นศัตรูใกล้ของกรุณาหรือเป็นวิบัติของกรุณา ทั้งนี้เพราะคนบางคน เมื่อเห็นผู้อื่น
ประสบทุกข์เดือดร้อน ต้องการช่วยเขาให้พ้นจากความทุกข์ร้อนนั้น แต่เมื่อช่วยเขาไม่ได้ตั้งใจหวังไว้ก็
เกิดความโศกหรือโทมนัสคือความเสียใจเหมือนมารดาบิดาช่วยบุตรไม่ได้ในเมื่อบุตรของตนต้อง
ประสบความพิบัติหรือตายจากไป จึงเกิดความเศร้าโศกเสียใจ ฉะนั้น ท่านจึงให้ระวังความโศกให้มาก
เนื่องจากความโศกมักจะบังเกิดขึ้นบ่อยแก่คนที่ไม่ค่อยระวังเพราะแทนที่จะทำใจให้เบิกบานด้วยอำนาจ
กรุณา แต่กลับกลายเป็นเศร้าโศกไปได้⁵⁸

บางครั้งคนไม่เข้าใจคิดว่า เป็นกรุณา แท้จริงเป็นจิตที่ประกอบด้วยความโศกเท่านั้น กรุณาที่
แท้จริงจะต้องมีความปรารถนาด้วยกาย วาจา และใจ ที่ประสงค์จะเห็นคนอื่นหลุดพ้นจากความทุกข์
โดยไม่มี ความโศกเจือปน⁵⁹

ในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้กล่าวถึง อสมิขณนะ หรือความไม่สำเร็จของกรุณา ว่า กรุณาที่ไม่
บำเพ็ญแล้วเพราะเหตุ 2 อย่างคือ เพราะความขี้เกียจที่เกิดขึ้นในตัวเอง และเพราะความทุกข์ แม้ว่าสัตว์
ทุกตัวตนเชื่อว่าจะมีทุกข์ปรากฏเป็นประจำ เมื่อเป็นเช่นนั้น บุคคลก็จะยังคงกรุณาต่อสรรพสัตว์เพราะ
สรรพสัตว์เคยได้รับทุกข์เป็นบางครั้งในอดีต พวกเขาจึงกำหนดนิมิตได้ดี และบำเพ็ญกรุณาได้ในทุก
สถานที่ อนึ่ง ทุกข์โศกที่เกิดจากชาติ (ความเกิด) และมรณะ (ความตาย) เป็นสมบัติประจำตัวของ
สรรพสัตว์ เพราะเหตุนี้ สรรพสัตว์จึงสามารถบำเพ็ญกรุณาได้ในทุกที่...⁶⁰

⁵⁶ ที.ปา. 11/320/216.

⁵⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 275.

⁵⁸ พระศรีวิสุทธิกวี, หลักธรรมสำหรับพัฒนาจิต ภาคที่หนึ่ง, หน้า 78-79.

⁵⁹ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตญาโณ), นิเทศธรรม, หน้า 281.

⁶⁰ พระอุปติสเถระ, คณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปล, วิมุตติมรรค(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 181.

2.3 ความแตกต่างระหว่างเมตตากับกรุณา

เมตตากับกรุณาเป็นธรรมคู่ ที่มักจะใช้คู่กันจนบุคคลทั่วไปมักเข้าใจผิดว่า มีความหมายเดียวกัน จึงมักจะเป็นไปในลักษณะที่ใช้สับสนปะปนกันไป เช่น การใช้ความหมายของกรุณาแทนเมตตา แทนที่จะเรียกว่ากรุณา กลับเรียกว่าเมตตา เช่น “คนกำลังเดือดร้อนทำไมไม่ช่วยเหลือ ไม่มีเมตตาเลย”⁶¹ ที่ถูกคือ “คนกำลังเดือดร้อนทำไมไม่ช่วยเหลือ ไม่มีกรุณาเลย” ทั้งนี้เพราะ เมตตาหมายถึง ความรัก ความปรารถนาดี ซึ่งจะจงใจให้บุคคลปกติโดยทั่วไปประสบแต่ความสุข ในขณะที่ กรุณาจะจงใจให้ผู้ประสบทุกข์เป็นลำดับแรก

เมตตา คือความหวังดีและรักใคร่ แต่รักอย่างไม่ตรีจิต ซึ่งเป็นกุศลจิต เป็นจิตที่ปรารถนาจะเห็นเขาเป็นสุข คิดอนุเคราะห์เขาด้วยความหวังดี มีใจรักอย่างหึงหวง⁶²

กรุณา คือความหวังช่วยเหลือ มีลักษณะสงสารเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน และให้หวั่นใจ เมื่อเห็นเขาได้ทุกข์ตกระกำลำบาก แล้วคิดหาอุบายแก้ไข ช่วยให้ได้รอดพ้นจากทุกข์นั้น ตั้งแต่ระดับการช่วยเหลืออย่างง่าย ไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน ไปสู่การช่วยเหลือในระดับสูง ถึงขั้นพรากความสุขของตนเองก็ยอม เชื่อว่าทำตนให้คนอื่นอุ่นใจ หวังพึ่งพาอาศัยได้

เมื่อรวมคำทั้งสองนี้เป็น เมตตากรุณา ย่อมหมายโดยรวมว่า เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรักผูกพันในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อนุเคราะห์เกื้อกูลกันและกัน โดยให้แสดงเมตตากรุณาแก่กัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ความเมตตากรุณาเป็นเหมือนสะพาน เป็นโครงสร้างทางวิญญาณของสันติภาพ กลมกลืนและสมดุล (ดาร์ธิง ทูตูก)”⁶³ นั่นคือ เมตตากรุณาเป็นธรรมคู่ที่มีคุณประโยชน์ในการช่วยสร้างสรรค์สันติสุขในโลก ดังนั้น เมตตาคุณ จะมีผลไปบุญก็ได้ก็ต้องมีกรุณาคุณเป็นเครื่องกำกับ ทั้งสองสิ่งนี้เป็นกุศลกรรมเพราะยังจิตให้ผู้อื่นประสบสุขได้ผู้นั้นจะต้องหลุดพ้นจากความทุกข์ เสียก่อนนั่นเอง

⁶¹ พระประยุทธ์ หงษ์นวล, "คำสอนเรื่องพรหมจรรย์ในพุทธศาสนา", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2540, หน้า 49-50.

⁶² สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, *บทสร้างนิสัย*, หน้า 306.

⁶³ ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, *เสียงแห่งอหิงสา* (กรุงเทพมหานคร : บริษัทฟ้าอักษร จำกัด, 2536), หน้า 64.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้กล่าวถึงความเมตตา
กรุณาที่แท้จริงว่า เมตตาต้องคู่กับกรุณาเสมอ คือ สงสารแล้วต้องพยายามหาทางช่วย เมตตาที่แท้จริง
ใจแยกจากกรุณาไม่ได้ ถ้ากายหรือใจไม่พยายามช่วย ใจก็ไม่มีเมตตา ใจก็ไม่มีกรุณา⁶⁴

เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างเมตตากับกรุณาได้อย่างชัดเจน จึงนำเสนอหลักธรรม
ของผู้ประเสริฐหรือพรหมวิหาร 4 ดังนี้

1. เมตตาพรหมวิหาร
2. กรุณาพรหมวิหาร
3. มุทิตาพรหมวิหาร
4. อุเบกขาพรหมวิหาร

พรหมวิหาร 4 บางที่แปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม ธรรมประจำ
ใจที่ทำให้เป็นพรหม หรือให้เสมอด้วยพรหม หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ ดังนั้น พรหม
วิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่นอยู่เสมอ⁶⁵ เริ่มต้นด้วยบทแผ่เมตตา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า บุคคลควรแผ่เมตตาให้ตนเอง เป็นลำดับแรก เช่น ขอเราจงมีความสุขเถิด จากนั้น
ก็แผ่ไปถึงคนอื่น โดยแผ่ไปยังคนที่มีอุปการคุณก่อน จากนั้นจึงแผ่ไปยังคนที่รัก คนเฉย ๆ และคนมีเวร
ต่อกัน เมตตาพรหมวิหาร มีคุณสมบัติในการฆ่าพยาบาท สิ่งควรระวังคือความรักเสนาหา เพราะเมตตา
ใกล้กับความรักเป็นอย่างยิ่ง

การแผ่เมตตา มี 2 วิธีคือ

1. แผ่โดยเจาะจง เรียก โอชิสสพรณา คือการแผ่เมตตา ปราบณาความสุขความเจริญไปให้
บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ได้แก่ บิดามารดา ครูอาจารย์ เพื่อน หรือแก่บุคคล คณะใดคณะหนึ่ง พวกใดพวก
หนึ่ง เช่น คนในตระกูล ครอบครัว ทหาร ตำรวจ นักเรียน หรือแผ่เมตตาไปในที่ใดที่หนึ่ง เช่น คนที่
อยู่ในบ้าน ป่า วัด ตำบล ประเทศ หรือในทิศใดทิศหนึ่ง หรือแก่สัตว์โลกพวกใดพวกหนึ่ง เช่น

⁶⁴ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. *รสแห่งความเมตตา* ชุ่ม
เย็นนัก, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2543), หน้า 38-39.

⁶⁵ ที.ปา. 11/228/174; อภ.ส. 34/190/78-80.

มนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน เทวดา เปรต และสัตว์นรก เป็นต้น ตัวอย่างการแผ่เมตตาจิตว่า "ขอให้มารดา บิดาของข้าพเจ้า จงมีความสุข ประสบแต่สิ่งที่น่าปรารถนาเถิด" หรือ "ขอให้ทุกคนในครอบครัวของ ข้าพเจ้า จงมีความสุข ประสบแต่สิ่งที่น่าปรารถนาเถิด"

2. แผ่โดยไม่เจาะจง เรียก อโนริสสหพรณา คือ แผ่เมตตาไปยังสัตว์ทุกหมู่ทุกเหล่า ในโลก ทั้งปวง โดยไม่เจาะจงใครคนใดคนหนึ่งหรือสัตว์หมู่ใดหมู่หนึ่ง ดังคำแผ่เมตตาที่นิยมแผ่กันโดยทั่วไป ในหมู่พุทธศาสนิกชนว่า

"สัพเพ สัตตา	สัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นเพื่อนทุกข์
	เกิดแก่ เจ็บตายด้วยกัน ทั้งหมดทั้งสิ้น
อเวรา	จงอย่าได้ มีเวร แก่กัน และกันเลย
อัพยาปิณา	จงอย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย
อนินา	จงอย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจเลย
สุชี อตตานัง ปะริหะรันตุ	จงเป็นสุข รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัย
	ทั้งสิ้นเถิด"

การแผ่เมตตาโดยไม่เจาะจงอย่างนี้ เรียกว่า "อัมปมัญญา" คือการเจริญเมตตาโดยไม่มีประมาณ และ อัมปมัญญากาวานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นหลักในคัมภีร์อภิธรรมว่า

"ภิกษุในศาสนาี้ แผ่เมตตาไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ก็อย่างนั้น ทิศที่สาม ที่สี่ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง ก็เช่นเดียวกันนี้ แผ่เมตตาจิตอันไพบูรณ์ กว้างขวาง หาประมาณ มิได้ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มี จิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่าอยู่"⁶⁶

การแผ่กรุณาพรหมวิหารก็เช่นกัน แต่เบื้องแรกท่านสอนให้แผ่ไปยังบุคคลผู้ตกยาก กำลังได้รับความลำบากแสนสาหัส เช่น บุคคลมีอวัยวะพิการ บุคคลมีโรคที่ต้องทรมานด้วยประการต่าง ๆ เมื่อแผ่ไปยังบุคคลดังกล่าวนี้ กรุณาจะเดินได้สะดวก หากหาบุคคลดังกล่าวไม่ได้ ก็ควรแผ่กรุณาถึงบุคคล ที่ทำความชั่ว แม้เขาจะมีความสุขสำราญใจอยู่ที่ตาม เพราะบุคคลประเภทนั้น แม้คนอื่นจะเห็นเพียงอาการภายนอกว่าเขามีความสุข แต่อันที่จริงเขาเป็นผู้มีความทุกข์ที่ควรได้รับความกรุณา กรุณาพรหม-

⁶⁶ ที.ปา. 11/234/178-179.

วิหาร มีคุณสมบัติในการกำจัดวิหิงสาคือความคิดเบียดเบียน สิ่งควรระวังคือความโศกเพราะกรุณา มีความห่วงใย ทนไม่ได้ต่อความทุกข์ของผู้อื่นเป็นลักษณะ

ในวิสุทธิมรรค ท่านเปรียบเทียบเมตตาว่าเหมือนกับบิดามารดาที่มีความรักต่อบุตร ต้องการให้บุตรเจริญเติบโต ส่วนกรุณา ท่านเปรียบว่าเหมือนกับบิดามารดาในคราวที่บุตรเจ็บป่วย ไม่สบาย ต้องการให้บุตรหายจากโรคภัยไข้เจ็บ

อีกอย่างหนึ่ง หากเปรียบเทียบมารดาซึ่งมีบุตร 4 คน คนหนึ่งยังเล็ก คนหนึ่งเป็นไข้ คนหนึ่งเจริญเติบโตดี ส่วนอีกคนหนึ่งตั้งตนเป็นหลักฐานแล้ว มารดาบิดาย่อมมีเมตตาต่อลูกคนเล็ก มีความกรุณาต่อลูกที่เป็นไข้ มีมุทิตาต่อลูกคนที่กำลังเจริญเติบโตและมีอุเบกขาต่อลูกคนที่ตั้งเนื้อตั้งตัวได้แล้ว

พรหมวิหาร 4 เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัปมัญญา 4 ได้แก่

1. เมตตาอัปมัญญา
2. กรุณาอัปมัญญา
3. มุทิตาอัปมัญญา
4. อุเบกขาอัปมัญญา

อัปมัญญา แปลว่า ไม่มีประมาณ คือแผ่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยไม่มีขอบเขต การแผ่เมตตากรุณา เป็นต้นนั้น ระดับต้น ท่านให้แผ่ในวงแคบ ๆ ก่อน เช่น เป็นพระภิกษุก็แผ่ไปในอาวาสหนึ่ง แล้วค่อยขยายอาณาเขตให้กว้างออกไป ๆ เป็น 2 อาวาส เป็น 3-4-5-6-7-8-9-10 จนถึงทั่วจักรวาล

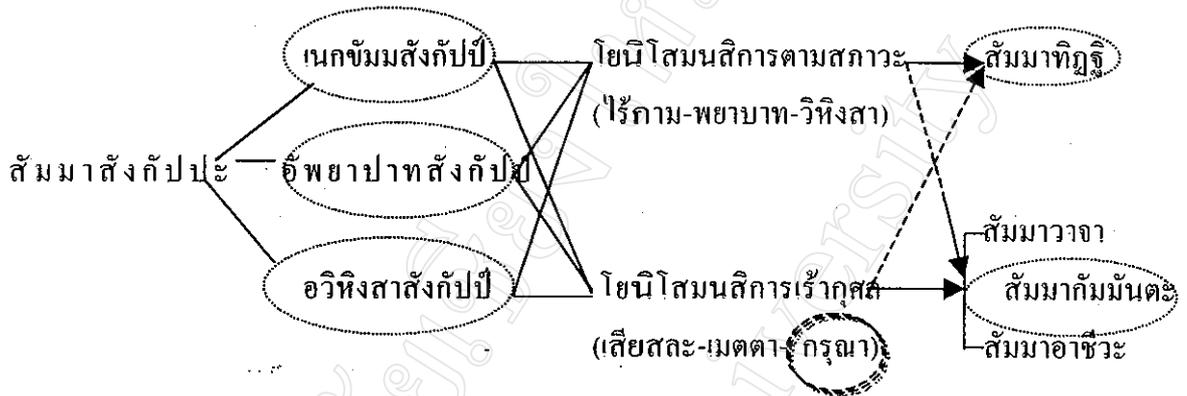
เบื้องต้นของพรหมวิหาร คือ ความพอใจที่จะทำ ท่ามกลาง คือ การข่มนิวรณ์ได้ ส่วนที่สุด คือ อัปนา หมายถึงการเข้าฌานซึ่งมีพรหมวิหารเป็นอารมณ์⁶⁷

กรุณา มีปรากฏอยู่ในแนวคิดแบบโยนิโสมนสึการ คือ การพิจารณาโดยแยกคายแล้วคิดอย่างถูกวิธีโดยไม่มีกาม ไม่มีพยาบาท ไม่เบียดเบียน แต่คิดเสียสละ และแสดงออกซึ่งคุณธรรมข้อกรุณาทั้งทางกาย วาจา ใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นรากฐานในการความดีในระดับสูงสุด (มรรค) ซึ่งเป็นหนทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ทั้ง 8 ประการ⁶⁸ กรุณาเป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในสัมมาสังกัปปะ อันเป็น

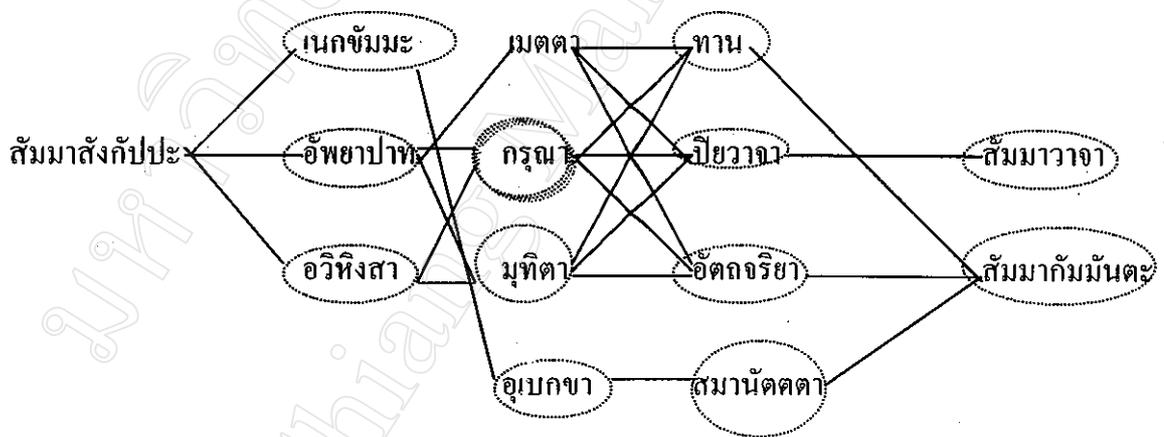
⁶⁷ วสิน อินทสระ, *สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค* (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, 2512), หน้า 135-139.

⁶⁸ มรรคมืองค์ 8 คือ ทางมืองค์ 8 ประการอันประเสริฐ ได้แก่ สัมมาทิฐฐิ(เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) สัมมาวาจา(เจรจาชอบ) สัมมากรรมันตะ(ทำการชอบ) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ(เพียรชอบ) สัมมาสติ(ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ(ตั้งจิตมั่นชอบ)

การเกิดอุทกแก่สัมมาทิฐิ แต่เป็นแง่ที่สัมพันธ์กับศีลโดยตรงคือนำไปสู่สัมมาวาจา สัมมาสัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 คุณธรรมข้อจรณาปรากฏอยู่ในโยนิโสมนสิการ

แผนภาพที่ 2 คุณธรรมข้อจรณาปรากฏอยู่ในพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4

จากแผนภาพที่ 2 ได้แสดงคุณธรรมข้อจรณาที่แทรกอยู่ในหมวดธรรมสำคัญ 2 หมวด คือ พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 ร่วมไว้กับองค์มรรค 3 ข้อ คือ พรหมวิหาร 4 อยู่ในฝ่ายสัมมาสังกัปปะ

และสังคหวัตถุ 4 อยู่ในฝ่ายสัมมาวาจา และสัมมากรรมันตะ การแสดงหลักการนี้ มีความประสงค์สำคัญ คือ

1. ให้รู้จักแยกให้ถูกต้อง ระหว่างคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจหรือจริยธรรมในชั้นความคิด กับคุณธรรมที่แสดงออกภายนอกหรือจริยธรรมในชั้นปฏิบัติการ ไม่ให้สับสนปะปนกัน โดยเฉพาะหลักพรหมวิหาร 4 นั้น มักถูกเข้าใจสับสนบ่อย คือ ถูกนำไปใช้พูดหรืออธิบายเหมือนเป็นคุณธรรมชั้นปฏิบัติการ แต่ความจริงพรหมวิหารธรรมมีเมตตากรุณาเป็นต้น เป็นคุณธรรมประจำใจเป็นคุณภาพจิต หรืออยู่ในระดับความคิด

2. ให้เห็นความประสานสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมในใจของบุคคลกับจริยธรรมภาคปฏิบัติการทางสังคม แสดงถึงความสมบูรณ์ของพุทธธรรม ที่มีคำสอนเป็นระเบียบ มีหลักธรรมครบทุกชั้นตอน และบอกให้รู้ว่า การบำเพ็ญความดีภายนอกหรือการแสดงออกถึงมทางสังคมจะต้องมีคุณธรรมที่ลึกซึ้งภายในจิตใจเป็นรากฐาน จึงจะเป็นไปโดยจริงใจ บริสุทธิ์ เป็นของแท้และมั่นคงยั่งยืน งานสังคมสงเคราะห์ ไม่ว่าจะในรูปของท่าน หรืออัครจริยา เป็นต้น ก็ตาม จะเป็นไปโดยบริสุทธิ์ใจก็ต่อเมื่อมีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานอยู่ในใจ⁶⁹

นอกจากนี้ เรามักจะพบคำว่า เมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละ เป็นคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกัน สัมพันธ์เป็นองค์ประกอบของกันและกันให้บริบูรณ์ กล่าวคือ เมื่อมีเมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ก็ต้องรู้จักมีใจกรุณาคิดหาทางช่วยให้เขาพ้นจากทุกข์ ด้วยความเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ แล้วให้ความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ส่งความปรารถนาดีไปยังผู้อื่น รวมทั้งให้วัตถุสิ่งของแก่เขา ด้วยความโอบอ้อมอารี ไม่เห็นแก่ตัว และเมื่อถึงคราวจะต้องเสียสละ ก็ต้องรู้จักยอมสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หรือบริจาควัตถุ สิ่งของ เงินทองแก่ผู้ที่สมควรได้รับ เช่น บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ภัยต่าง ๆ รวมทั้ง การยอมสละชีวิต เลือดเนื้อ เพื่อชาติและมนุษยธรรมในคราวจำเป็น

2.4 ความจำเป็นของกรุณา

กรุณาเป็นคุณธรรมหลักของศาสนาต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาทต่อสังคม เช่น

⁶⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 752-756.

ศาสนาคริสต์ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก 2 ระดับคือ ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ พระเยซูสอนว่า "จงรักพระเจ้าของท่านอย่างสุดจิตสุดใจ" และ "จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง" ให้รักแม้กระทั่งศัตรูแล้วต้องเมตตากรุณาต่อคนทั้งหลายโดยไม่เลือกหน้าหรือโอกาสที่จะช่วยเหลือด้วยความจริงใจ พระเยซูสอนและเป็นแบบอย่างในเรื่องกรุณา เช่น

"ถ้าพี่น้องของเจ้ายากจนลงและเลี้ยงตัวไม่ได้ เจ้าจะต้องเลี้ยงดูเขา ให้เขาอยู่กับเจ้าอย่างคนต่างด้าวและคนที่อยู่อาศัย อย่างเอาดอกเบี้ยว หรือเงินเพิ่มอะไรจากเขา" (ลก.ต. 25/30-40)

พระเยซูสอนว่า การแบ่งปันถือได้ว่าเป็นหน้าที่อย่างหนึ่ง เพราะทรัพย์สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ไม่ใช่ของมนุษย์แต่เป็นของพระเจ้า คนที่ไม่มีกิมสิทธิที่จะได้รับบิณฑิยเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี ดังนั้น มนุษย์จึงมีหน้าที่เกื้อกูลกันและกัน เช่น

"ถ้าผู้ใดให้น้ำเย็นสักแก้วหนึ่งแก่ผู้น้อยที่สุดเพราะเป็นศิษย์ของเรา เราบอกความจริงแก่ท่านทั้งหลายว่า คนนั้นไม่ขาดบาปหนึ่งเลย" (มธ.10/42) "แต่การแบ่งปันที่ควรสรรเสริญคือ การแบ่งปันด้วยความจริงใจ ไม่ใช่ทำไปเพื่อหวังผล หรือหวังให้คนยกย่องว่าเป็นคนใจบุญ" (มก.12/44)

และในลูกาที่ 6 ได้ระบุไว้ว่า

"จงให้เขาขี้มโดยไม่หวังจะได้คืนอีก บาปหนึ่งของท่านทั้งหลาย จึงจะบริบูรณ์" (ลก.6/35)¹

ศาสนาอิสลาม มีหลักการที่สอนให้ชาวมุสลิมเมตตากรุณา เสียสละและบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยกำหนดหลักการเกี่ยวกับการบริจาคชะกาตว่า ผู้มีรายได้จะต้องบริจาคตานชะกาตแก่ผู้ที่ยากจน หรือผู้สมควรได้รับความช่วยเหลือในอัตราร้อยละ 2.5 ของรายได้ หลักการนี้เป็นการลด

¹ สุจิตรา (อ่อนค้อม)รณริน, *ศาสนาเปรียบเทียบ* (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครุชนบุรี, 2530), หน้า 113.

² เสรี พงศ์พิศ, *ศาสนาคริสต์* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอ็ดิสัน, 2529), หน้า 198-199.

ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน⁷² เพราะสังคมของชาวมุสลิมถูกพัฒนาขึ้นหลายด้านเพื่อขจัดความเดือดร้อนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริจาคและเสียสละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม นั้นเป็นการแก้ไขปัญหาสังคมให้ดีขึ้น จึงทำให้สังคมของชาวมุสลิมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีพลังอำนาจที่จะสามารถนำไปทำประโยชน์ให้แก่สังคม ตัวอย่างคำสอนที่สำคัญในคัมภีร์อัล-กุระอานได้ระบุไว้ว่า

"พวกเจ้าจงช่วยเหลือกันในเรื่องคุณธรรม และความยำเกรง แต่พวกเจ้าอย่าได้ช่วยเหลือกันในเรื่องความไม่ยุติธรรม และความเป็นศัตรูต่อกัน" (5 : 5)⁷³

ศาสนานิกายมีคำสอนที่เป็นหลักใหญ่ของกรุณาคือ เน้นความรัก สามัคคี ช่วยเหลือและให้ความร่วมมือในการพัฒนาสังคมและความเสมอภาค ซึ่งช่วยในการแก้ปัญหาการแบ่งแยกในสังคมได้⁷⁴ และในหนังสือของ M.A. Macauliffe หน้า 18 ระบุคำสอนของอมรทาส ศาสตราดงศ์ที่ 3 ของซิกข์ไว้ว่า

"ไม่มีตะบะใด จะยิ่งใหญ่กว่าความอดทน ไม่มีความสุขใดจะยิ่งใหญ่กว่าความสันโดษ ไม่มีความสุขใดจะยิ่งใหญ่กว่าความโลภ ไม่มีบุญใด จะยิ่งใหญ่กว่าความกรุณา ไม่มีอาวุธใดจะมีอำนาจยิ่งกว่าการให้อภัย คนหว่านพืชเช่นใดก็เก็บเกี่ยวผลเช่นนั้น ถ้าเขาหว่านความทุกข์ ความทุกข์ก็จะเป็นผลเก็บเกี่ยวของเขา ถ้าคนหว่านยาพิษ เขาก็ไม่อาจหวังอาหารทิพย์ได้เลย"⁷⁵

ศาสนาโซโรอัสเตอร์ เน้นการลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน โดยให้ผู้คนในสังคมละเว้นสิ่งที่บาป และสอนให้มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ทำให้สมาชิกของสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขด้วยกำลังใจที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคและความยากลำบากในการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี⁷⁶

⁷² วัชรนา คลาษนาทร, เพ็ญแข กิตติศักดิ์ และเดือนใจ เกตุษา, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 401 (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, 2542), หน้า 97.

⁷³ อัชรัท มिरซา กุลาม อะหมัด : เฟลคทเนอร์, สฟีลาแปล, ปรัชญาแห่งคำสอนของศาสนาอิสลาม (สงขลา : สมาคมอะหมัดียามุสลิม, 2539), หน้า 98.

⁷⁴ คุณ โทจันทร์, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า 187.

⁷⁵ ชัยวัฒน์ อัฒพันธ์, จริยศาสตร์, หน้า 276.

⁷⁶ คุณ โทจันทร์, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า 187.

ศาสนาโซโรอัสเตอร์ มีหลักสร้างนิสัย 4 ประการได้แก่ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลผู้สมควร มีความยุติธรรม เป็นมิตรกับทุกคน และถึ่กกันความอัสดีไปจากตนอย่างจริงใจ นอกจากนี้ คำสอนของศาสนานี้ยังได้ระบุไว้ว่า "ผู้ช่วยเหลือคนยากจน คือคนที่ถือพระอหุระเป็นพระราชา" (SBE. 4 : 210, 250)⁷⁷

ศาสนาเต๋า มุ่งสอนให้สมาชิกในสังคมกระทำคามทางแห่งธรรมชาติ โดยยึดถือหลักจริยธรรม 3 ประการคือ ความเมตตากรุณา (Love) ความเรียบง่ายสมถะ (Simplicity) และความสุภาพอ่อนโยน (Humility)⁷⁸

ศาสนาขงจื้อ เน้นให้ปัจเจกชนปฏิบัติตามหลักจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ได้แก่ จริยธรรมภายในคือหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจของตนเองเป็นเบื้องต้นแล้วขยายผลทางปฏิบัติสู่สังคมภายนอก และจริยธรรมภายนอกคือจริยธรรมที่ควรถือปฏิบัติเพื่อประโยชน์ต่อตัวเองและสังคมภายนอกให้สมกับที่ตนเป็นอยู่ ประกอบด้วยความรักความเมตตากรุณาโดยไม่จำกัดขอบเขต ไม่มีการแบ่งแยก(Jen) และสัมมาปฏิบัติหรือการกระทำในสิ่งที่เห็นว่าถูกกว่าควรโดยไม่หวังผลตอบแทน(Yi) เป็นการทำดีเพื่อดี (to do good for the good's sake)⁷⁹ ดังที่ ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า

"...อันคนดีย่อมมีความคิดสูงที่จะช่วยเหลือ และรู้จักยกโทษให้ผู้อื่น ในการคบเพื่อนนั้น เราต้องมีความคิดที่ว่องไว เราอาจให้เพื่อนปลดลวงเราในเรื่องต่าง ๆ ได้ แต่ไม่ยอมให้เขาทำให้คนอื่นเห็นว่า เราเป็นคนโง่ ผู้ที่มีความคิดดีย่อมสนับสนุนความดีของเพื่อนและชี้ให้เพื่อน ช้วเห็นความชั่วของเขา ความเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยความราบรื่น ผู้ที่รู้จักชีวิตตนเอง แต่ไม่รู้จักการให้ หรือไม่รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น คือผู้ไม่ฉลาด"⁸⁰

ศาสนาเซน สอนให้คนกรุณาโดยไม่เบียดเบียนสัตว์และคนอื่น คำสอนคล้ายคลึงกับศีลห้าในพระพุทธศาสนา สอนให้คนมีเหตุผลและทำดีโดยไม่หวังถึงตอบแทน สร้างคนในสังคมให้มีจิตใจสูง

⁷⁷ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, *จริยศาสตร์*, หน้า 277.

⁷⁸ น้อย พงษ์สนธิ, *ปรัชญาจีน* (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2533), หน้า 54.

⁷⁹ สิทธิ บุตรอินทร์, *ปรัชญามนุษยนิยม* (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522), หน้า 223.

⁸⁰ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, *จริยศาสตร์*, หน้า 253.

ผู้คนในสังคมพร้อมเสมอที่จะช่วยเหลือกัน เพื่อความเจริญก้าวหน้าในสังคม⁸¹

นอกจากนี้ กรณามีความหมายตรงกับความโอบอ้อมอารีซึ่งเป็นหนึ่งในคุณธรรม 9 ประการของลัทธิบุชโชซึ่งเป็นลัทธิที่พวกอัสวินญี่ปุ่นยกย่องว่าเป็นวิถีชีวิตแห่งสุภาพชน ได้แก่ ความยุติธรรม ความกล้าหาญ ความโอบอ้อมอารี ความสุภาพเรียบร้อย ความรักเกียรติและศักดิ์ศรี ความเคารพเชื่อฟัง ความสามารถเอาชนะตัวเอง ความมีสติปัญญา ความอยากเรียนรู้สิ่งใหม่⁸²

พระพุทธศาสนา ก็เช่นเดียวกัน ในหมวดศีลได้ระบุไว้ให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และในหมวดธรรมได้บัญญัติไว้ให้ปฏิบัติเมตตากรุณา สอนให้คนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน⁸³ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงเป็นแหล่งรวมน้ำใจ เป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่พุทธศาสนิกชนในด้านต่าง ๆ มากมาย

กรณามีความจำเป็นอย่างยิ่งในการประพฤติกิริยามือ่เบื้องต้นของภิกษุ นั่นคือ ภิกษุต้องปฏิบัติในหมวดศีล(ศีลขันธ์) มีการสำรวจความรู้สึก(อินทริยสังวร) มีความรู้ตัวและการครองตน(สติสัมปชัญญะ) ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ (สันโดษ) รวมทั้งมีความกรุณา ซึ่งเป็นคุณสมบัติของพระอริยะเจ้า ดังนี้

"ภิกษุนั้น ประกอบด้วยศีลขันธ์ อินทริยสังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษอันเป็นอริยะเช่นนั้นแล้ว ย่อมสพเสนาสนะอันสังัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟางในกาลภายหลังภัต เรอกลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอละความเพ่งเล็งได้ ละความประทุษร้าย คือพยายามไม่คิดพยายาม มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ได้"⁸⁴

กรุณาคือทางปฏิบัติเพื่อเข้าสู่พรหม ดังที่พระพุทธองค์ทรงพรรณนาถึงทางไปพรหมโลกว่า

"ดูกรมาณพ ภิกษุใดมีใจประกอบด้วยกรุณาแผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ 2 ทิศที่ 3 ทิศที่ 4 ก็เหมือนกันตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง

⁸¹ คุณ โทขันธ์, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า 186.

⁸² บุญย นิลเกษ, ศาสนาเบื้องต้น (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2523), หน้า 42-43.

⁸³ คุณ โทขันธ์, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า 185.

⁸⁴ ที.ที. 9/125/68.

แต่ไปตลอดโลก ทั้งสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหน้า ในที่
ทุกสถาน ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร 'ไม่มี'ความเบียดเบียนอยู่' ภิภษผู้แผ่
กรุณา ไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่าทุกทิศทุกทาง ย่อมมีจิตที่เบิกบาน
อันเนื่องมาจากการแผ่กรุณา หรืออีกความหมายหนึ่ง หากบุคคลใด
แผ่กรุณา แล้ว บุคคลนั้น สามารถเข้าถึงพรหม...⁸⁵

ข้างต้นนี้ ถ้วนเป็นความจำเป็นของกรุณาที่ศาสนาต่าง ๆ ต้องบัญญัติไว้เพื่อความสันติสุขใน
สังคม นอกจากนี้ กรุณายังเป็นคุณธรรมที่จำเป็นในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ในสังคม เช่น

วิชาชีพครูอาจารย์ ได้กำหนดให้กรุณาเป็นข้อแรกของจริยธรรมครู โดยเน้นให้ครูมีลักษณะ
เมตตากรุณา มีพฤติกรรมหลักคือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานและสังคม มีความสนใจ
ห่วงใยในการเรียนและความประพฤติของผู้เรียน มีพฤติกรรมบ่งชี้ คือ การไม่นั่งดูเฉย แต่ต้องเต็มใจ
ช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังความสามารถแนะนำเอาใจใส่ช่วยเหลือเด็กและเพื่อนร่วมงานให้พ้นทุกข์และ
ได้รับความสุข รวมทั้งเป็นกันเองกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้สึกเปิดเผยไว้วางใจ และเป็นที่พึ่ง
ของผู้เรียน⁸⁶ ดังที่ สุกัทร ปัญญาทีป ได้กล่าวไว้ว่า ครูอาจารย์ทุกคนต้องตระหนักในความสำคัญและ
ความจำเป็นที่ต้องพัฒนานักเรียนอย่างจริงจัง นั่นคือ ทำงานด้วยความเต็มใจเต็มกำลัง เต็มความสามารถ
ทุ่มเท เสียสละ ด้วยอุดมการณ์ที่สูงส่ง ต้องเป็นครูที่แท้จริง ทำงานอย่างมืออาชีพและเป็นคนดีมี
คุณธรรม จริยธรรมที่งดงามเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียนและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความกรุณา 'ได้แก่'
การโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พร้อมเสมอที่จะทำความดี ตลอดจนตระหนักในประโยชน์ส่วนรวม
มากกว่าส่วนตน ครูพึงช่วยเหลือเกื้อกูลศิษย์ เพื่อนครู และชุมชนในทางสร้างสรรค์⁸⁷

ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า คนที่จะสมัครเป็นครูตามรอยพระพุทธเจ้าจะต้องมีอย่างเดียวกับ
พระองค์ท่านคือ

1. มีปัญญา จะต้องมีความรู้พอตัว
2. มีความบริสุทธิ์ จะต้องซื่อสัตย์ ซื่อตรงต่อหน้าที่การงาน

⁸⁵ ม.ม. 13/730/502.

⁸⁶ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *รวบรวมจรรยาบรรณอาจารย์และจรรยาบรรณวิชาชีพ*, หน้า 9-15.

⁸⁷ สุกัทร ปัญญาทีป, "จริยธรรมในวิชาชีพครูอาจารย์", *จริยธรรมในวิชาชีพ* (กรุงเทพมหานคร
: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), หน้า 583-587.

3. มีกรุณา เน้นอย่าสอนเพียงเพื่อค่าจ้างแต่ต้องสอนด้วยความกรุณาและเคารพการศึกษาด้วย⁸⁸

วิชาชีพนักธุรกิจเป็นวิชาชีพที่น่าจะมีความขัดแย้งกับประเด็นจริยธรรมมากที่สุด อย่างไรก็ตาม วิชาชีพนี้สามารถช่วยเหลือและพัฒนาสังคมไปได้ด้วยกรุณา มุลินธิเพื่อสถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย จึงได้กำหนดหลักจริยธรรมในวิชาชีพนักธุรกิจไว้ว่า พึงให้บริการลูกค้าอย่างมีน้ำใจ ไมตรี มีธรรมาศยที่ติดต่อกันโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง พึงละเว้นการกระทำใด ๆ เพื่อให้สินค้ามีราคาสูงขึ้นโดยไม่มีเหตุผล⁸⁹ นอกจากนี้ นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรีของไทย ยังได้กล่าวถึงนักธุรกิจกับการแสวงหากำไรไว้ว่า "นักธุรกิจต้องไม่ทำนาบนหลังคน...แต่จะต้องเป็นกำไรในระดับที่คำนึงถึงประโยชน์ของผู้อุปโภคบริโภค ต้องเป็นกำไรที่ให้ความเป็นธรรมกับผู้ใช้แรงงาน... ชาวไร่ชาวนา..." กำไรที่ได้มาต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญและจำเป็นต่อความเป็นมนุษย์ นั่นคือ ความเสมอภาค การเคารพศักดิ์ศรี และความเมตตากรุณาต่อกัน⁹⁰

วิชาชีพนักหนังสือพิมพ์ต้องมีใจกรุณา ประกอบด้วยความไม่เบียดเบียนคือ ไม่ล่วงล้ำสิทธิหรือความรู้สึกส่วนตัวของบุคคล ไม่กล่าวตำหนิใคร เว้นแต่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ของประชาชน ดังที่ สุภา ศิริมานนท์ ได้เสนอไว้ว่า นักหนังสือพิมพ์ต้องมีอุดมการณ์สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ ความถูกต้อง(Accuracy) และการวิพากษ์วิจารณ์อย่างซื่อสัตย์(Honest Accuracy) และเพื่อให้บรรลุถึงซึ่งอุดมการณ์ทั้ง 2 ประการนี้ นักหนังสือพิมพ์ควรปฏิบัติหลักจริยธรรม 4 ประการที่สำคัญคือการให้ความจริงที่แท้จริง โดยปราศจากข้อขัดแย้งทางผลประโยชน์ หรือทางความสนใจ ต้องตัดโอกาสหรือการไม่ให้โอกาสบุคคลใดปฏิเสธข้อกล่าวหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้หลักเกี่ยวกับความจริงที่แท้จริงผิดพลาด ละเว้นเสียจากความลำเอียงต่อผู้ใกล้ชิด และละเว้นจากความเคียดแค้นพยาบาท (Avoidance of Vengeance) เพราะหากนักหนังสือพิมพ์ไม่ได้รับความอนุเคราะห์ก็เกิดมาจากเจ้าหน้าที่ หรือ ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่ตนค้นหาวสารแล้ว เขาย่อมแสดงความรู้สึกเคียดแค้นออกมา และทำให้การเสนอข่าวเลื่อนกลาง ชุมนมด้วยความเคียดแค้นพยาบาทที่ครอบงำ ดังนั้น นัก

⁸⁸ โกสินทร์ รัชสยาพันธ์, *ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2530), หน้า 46.

⁸⁹ วรียา ชินวรรโณ, *เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "จริยธรรมในวิชาชีพ"* (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), หน้า 23.

⁹⁰ สุภกรัถักข์กมลพิลลิต กวภูตานนท์ฯ, "จริยธรรมในวิชาชีพธุรกิจ", *จริยธรรมในวิชาชีพ*, หน้า 317-320.

หนังสือพิมพ์จะต้องมีความกรุณาซึบซับอยู่ในจิตใจเสียก่อน จึงจะละความเคียดแค้นพยาบาทและไม่เบียดเบียนผู้อื่น⁹¹

วิชาชีพนักกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษาหรือทนายความจะต้องมีความกรุณา เช่น ผู้พิพากษาพึงตรวจสอบสำนวนความและเตรียมการดำเนินกระบวนการพิจารณาไว้ให้พร้อม ออกนั่งพิจารณาคดีต่าง ๆ ให้ตรงตามเวลา และไม่เลื่อนพิจารณาโดยไม่จำเป็น ผู้พิพากษามีความกรุณาคือ ดำเนินการให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนเป็นที่สุด ด้วยการละวางอคติทั้งปวงเกี่ยวกับคู่ความหรือคดีความเรื่องนั้น โดยไม่ทำให้คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งระแวงว่า ผู้พิพากษาฝักใฝ่ช่วยเหลือคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง

วิชา มหาคุณ ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของนักกฎหมายว่า งานของนักกฎหมายเป็นงานที่รัฐจำเป็นต้องมี จะขาดเสียไม่ได้ และจำเป็นต้องมีในแง่ปกครองบ้านเมือง นักกฎหมายจะแทรกอยู่ในกิจการแทบทุกสาขา ทั้งในทางราชการและเอกชน ต้องอยู่ภายใต้ข้อบังคับและขอบเขตของกฎหมาย ดังนั้นนักกฎหมายพึงอยู่เหนืออิทธิพลของแนวคิดต่าง ๆ ในกระแสโลก นักกฎหมายต้องมีความคิดและแนวทางปฏิบัติที่ยุติธรรมคือ ใช้กฎหมายโดยปราศจากความลำเอียง รวมทั้งไม่ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือเอารัดเอาเปรียบประชาชนผู้ทุกข์ยาก ไร้ที่พึ่งพิงหรือด้อยโอกาส นักกฎหมายต้องมีความกรุณาคือ ให้ความช่วยเหลือราษฎรผู้ยากไร้ ซึ่งมีอรรถคดีทั้งหลายด้วยวิธีการที่ถูกต้อง เทียงธรรมที่สุดในการตีความตามกฎหมาย ตัวอย่างเช่น พนักงานอัยการต้องมีอำนาจหน้าที่ ในการอำนวยความยุติธรรมในคดีอาญารักษาผลประโยชน์ของรัฐ คຸ້ມครองสิทธิเสรีภาพและผลประโยชน์ของประชาชน ให้ความร่วมมือระหว่างประเทศในคดีอาญา ซึ่งเป็นอุดมการณ์และแบบแผนความประพฤติที่ดีงาม นับได้ว่าเป็นคุณและเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม⁹²

วิชาชีพแพทย์ พยาบาล ซึ่งเป็นวิชาชีพที่ต้องรับผิดชอบชีวิตมนุษย์ ผู้ประกอบวิชาชีพนี้ ต้องไม่ปฏิเสธการช่วยเหลือผู้ที่ตกอยู่ในระยะอันตรายจากการเจ็บป่วย เมื่อได้รับคำขอร้อง และตนอยู่ในฐานะที่จะช่วยได้

วิรัช พงษ์ศิริกุล ได้ระบุไว้ว่า การแพทย์สมัยโบราณมักมีวิวัฒนาการมาจากศาสนา ทั้งนี้ การรักษาพยาบาลเป็นกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นความเมตตากรุณา และเป็นกุศโลบายที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความศรัทธา นับถือแก่ผู้คนโดยทั่วไป แพทย์จะต้องมีความรับผิดชอบต่อผู้ป่วยด้วยความ

⁹¹ วิรัช ชินวรโรจน์. "จริยธรรมในวิชาชีพหนังสือพิมพ์", *จริยธรรมในวิชาชีพ*, หน้า 188-196.

⁹² วิชา มหาคุณ, *"จริยธรรมในวิชาชีพนักกฎหมาย"*, *จริยธรรมในวิชาชีพ*, หน้า 399-427.

กรุณา คือให้ความรัก ความสงสารต่อผู้ป่วย หรือผู้ด้อยโอกาส และช่วยเหลือผู้ที่จำเป็นโดยไม่รีรอ ตรวจสอบความต้องการของผู้ป่วยตลอดเวลา ตั้งแต่การเริ่มการรักษา การยุติการรักษาและการยืดชีวิตของผู้ป่วย⁹³

เราจะเห็นได้ว่า วิชาชีพเหล่านี้ล้วนเป็นวิชาชีพสำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น จนอาจกล่าวได้ว่า ถ้าบุคคลผู้ประกอบวิชาชีพเหล่านี้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ และมีจริยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีคุณธรรมข้อกรุณาควบคู่กับความเชี่ยวชาญในวิชาชีพนั้นแล้ว สังคมต้องเจริญ รุดหน้าไปได้ดีอย่างแน่นอน

กรุณามีความจำเป็นถึงขั้นเป็นหน้าที่ที่มนุษย์พึงปฏิบัติร่วมกันในสังคม ดังเช่น อมร รักษาสัตย์ ได้เสนอแนะจริยธรรมเบื้องต้นของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยไว้ว่า พลเมืองต้องมีจรรยาบรรณที่ จะประพฤติปฏิบัติต่อกัน เพื่อให้สังคมมีความสุข มีการให้เกียรติกัน เคารพบนอบ เห็นอกเห็นใจกัน และช่วยเหลือ เกื้อกูล ให้โอกาสแก่ผู้ที่อ่อนแอกว่า เช่น สตรี เด็ก คนชรา คนทุพพลภาพ และหากเป็นผู้มีโอกาสด้อยอยู่แล้วก็เสียสละเวลา กำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทำบุญทำทาน ทำงานอาสาสมัคร นอกจากนี้ พลเมืองก็ควรจะมีควมสามัคคีพร้อมเพรียงกัน เสียสละทุกอย่างเพื่อความอยู่รอดของชาติของสังคม แม้ด้วยชีวิต เลือดเนื้อ เพื่อป้องกันชาติ และประโยชน์ส่วนรวม⁹⁴

กรุณาเป็นหน้าที่ที่มนุษย์ทั้งหลายควรปฏิบัติต่อกัน ตั้งแต่ระดับคฤหัสถ์ จนถึงการประพฤติพรหมจรรย์ของนักบวชคือสมณพราหมณ์ พระภิกษุสามเณรหรือบรรพชิตทั้งหลาย⁹⁵ อีกด้วย

โดยทั่วไป เรามักจะพบว่า กรุณาเป็นคุณธรรมที่พึงปฏิบัติของมนุษย์แต่ละคู่หรือฝ่ายในสังคมที่ว่าแต่ละคู่ นั้น หมายถึงฝ่ายตรงข้ามกับตน เพราะตามธรรมชาติคนเราย่อมมีคู่ตามที่กำหนดไว้ เช่น มารดาบิดาคู่กับบุตรธิดา พี่คู่กับน้อง ครูคู่กับศิษย์ มิตรคู่กับมิตร สามีคู่กับภรรยา ข้าราชการคู่กับประชาชน ผู้ขายคู่กับผู้ซื้อ นายคู่กับบ่าว หัวหน้าคู่กับลูกน้อง สมการคู่กับลูกวัด เป็นต้น นี่เป็นกฎธรรมชาติที่ต้องมีคู่กัน ถ้าไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จะมีอีกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ กล่าวง่าย ๆ ก็คือ เหตุที่ต้องมี

⁹³ วิรัช ทุงวิชญ์กุล, "จริยธรรมในวิชาชีพแพทย์", *จริยธรรมในวิชาชีพ*, หน้า 437-476.

⁹⁴ อมร รักษาสัตย์, "จริยธรรมของพลเมืองไทย ในระบอบประชาธิปไตย : ประมวลองค์ความรู้, ประสบการณ์, และแนวการวิจัย", *จริยธรรมในวิชาชีพ*, หน้า 35-77.

⁹⁵ พระเทพวิสุทธารเมธี (ปัญญานันท์ภิกขุ), *หน้าที่ของคนลัทธิสมบูรณ คณิศและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2538), หน้า 194-241.

ฝ่ายหนึ่งก็เพราะอีกฝ่ายหนึ่งทำให้มีขึ้น เช่น เหตุที่ได้เป็นสามีก็เพราะมีภรรยา ที่เป็นภรรยา ก็เพราะมีสามี เหตุที่ได้เป็นมารดาบิดาก็เพราะมีบุตรธิดา เหตุที่เป็นบุตรธิดาก็เพราะมีมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด เหตุที่ทำให้เป็นพี่ก็เพราะมีน้อง เหตุที่ต้องเป็นน้องก็เพราะมีพี่ ที่จะเป็นครูได้ก็ต้องมีศิษย์ ที่จะเป็นครูได้ก็ต้องมีครู ที่จะเป็นมิตรก็เพราะมีมิตร ดังนั้นเป็นต้น จะเห็นได้ว่า การมีการเป็นนี้ จะมีจะเป็นเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ เช่น มีแต่ครูไม่มีศิษย์ แล้วจะสอนใคร หรือมีแต่ศิษย์ไม่มีครูแล้วใครจะสอน มีแต่ข้าราชการไม่มีประชาชน ข้าราชการก็ไม่ว่าจะทำงานให้ใคร หรือมีแต่ประชาชนไม่มีข้าราชการแล้วสวัสดิภาพของประชาชนก็ไม่มีใครทำให้ มีแต่ผู้ขายไม่มีผู้ซื้อ จะขายของให้ใคร จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไร หรือมีแต่ผู้ซื้อไม่มีผู้ขายแล้วจะซื้อสินค้าจากที่ไหน เป็นต้น

การจัดเป็นคู่ ๆ กันนี้ จัดขึ้นตามกฎหมายของสังคมแต่ละคู่จำเป็นต้องมีหลักปฏิบัติต่อกัน เพื่อความเจริญในฝ่ายคู่ของตน หลักปฏิบัติต่อกันนั้น จะมีข้อปลีกย่อยอื่น ๆ อย่งไรก็ตาม แต่ความสำคัญอยู่ที่หลักกฎเกณฑ์ต่อกัน เมื่ออาศัยความกรุณาเป็นหลักแล้ว ข้อมทำให้มีแก่ใจที่จะปฏิบัติต่อกันด้วยดี คงจะได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติของแต่ละคู่ ต่อไป⁹⁶

มารดากับบุตร ความเมตตากรุณาที่มารดามีต่อบุตร นั้น เต็มเปี่ยมด้วยรัก ความปรารถนาดีให้บุตรได้หลุดพ้นจากความทุกข์และประสบสุขอยู่เสมอ เช่น ท่านปัญญานันทภิกขุ ได้รจนาไว้ว่า

"รักใคร่เล่า รักแน่ เท่าแม่รัก ผู้กสมัคร ลูกมัน มีหัวนไหว
ห่วงใครเล่า เท่าห่วง ดังดวงใจ ที่แม่ให้ กับลูก อยู่ทุกครา
ยามลูกขึ้น แม่ขม ทรมหลายเท่า ยามลูกเสร้า แม่โศก วิโยคกว่า
ยามลูกหาย แม่ห่วง คอยดวงตา ยามลูกมา แม่หมด ลดห่วงใย"⁹⁷

แม้ในสุภามิตสอนหญิงของสุนทรภู่ ก็ได้เสนอแนะให้กุลสตรีรู้จักทดแทนคุณบิดามารดาเพราะท่านได้กรุณาเรามาก่อน ดังนี้

"เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ
ด้วยชนกชนนีนั้นมีคุณ ให้การุณเลี้ยงรักษามาจนใหญ่
อุมอุทรป้อนข้าวเป็นเท่าไร หมายถึงได้ฟังพาดิคาดวง
ถ้าเราดีมีจิตคิดอุปถัมภ์ กุศลล้ำเลิศเท่าภูเขาหลวง

⁹⁶ แปลก สนธิรักษ์, *เสียงศีลธรรม* (กรุงเทพมหานคร : ไทยเทอดธรรม, 2510), หน้า 551-553.

⁹⁷ พระธรรมโกศาจารย์และพระเทพวิสุทธิเมธี, *ธรรมะมาตา พระคุณของแม่ พระพรหมของลูก* (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2537), หน้า 47.

จะปรากฏยศยั้งสิ่งทั้งปวง กว่าจะล่วงลึงซึ่งพิมาน"⁹⁸

มารดาบิดาอาศัยความกรุณา อนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน 5 คือ

1. พร่ำสอนบุตรไม่ให้ทำความชั่ว
2. ดูแล ฝึกรบมบุตรให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี
3. ให้บุตรได้รับการศึกษาเล่าเรียน
4. เป็นธุระในการหาคู่ครองที่เหมาะสมให้บุตร
5. มอบทรัพย์ให้บุตรเมื่อถึงโอกาสเพื่อตั้งหลักฐาน

บุตรอาศัยความกรุณา บำรุงมารดาบิดาด้วยสถาน 5 คือ

1. เลี้ยงดูท่านให้มีความสุข
2. ช่วยทำกิจการงานของท่าน
3. ดำรงวงศ์ตระกูล อย่าทำลายวงศ์ตระกูล
4. ประพฤติคน ให้เป็นคนเหมาะสมกับความเป็นทายาท ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของ

มารดาบิดา

5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้⁹⁹

พี่กับน้อง ผู้เป็นพี่อาศัยความกรุณา ช่วยเหลือน้องตามหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นพี่ เช่น คอยดูแลความทุกข์สุขของน้อง ช่วยเหลือในคราวมีทุกข์ ตักเตือนในเมื่อเห็นน้องประพฤติคนในทางผิด ผู้เป็นพี่ควรวางตัวให้สมกับเป็นพี่เขา ไม่ทำตนให้เป็นที่ดูหมิ่น เหยียดหยามของน้อง

ผู้เป็นน้องอาศัยความกรุณา อนุเคราะห์พี่ตามความสามารถของตน เช่น ช่วยเหลือพยายามในคราวเจ็บไข้ หากมีฐานะดีกว่าก็ควรยื่นโยนตามควร ไม่ดูหมิ่นดูแคลนผู้เป็นพี่ ช่วยทำกิจธุระของผู้เป็นพี่ เป็นต้น

ครูอาจารย์กับศิษย์ ครูอาศัยความกรุณา ส่งเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน 5 คือ

1. แนะนำ ฝึกรบม สั่งสอนให้ศิษย์เป็นคนดี
2. ให้ศิษย์ได้เรียนดี
3. บอกวิชาให้สิ้นเชิง โดยไม่ปิดบังอำพราง

⁹⁸ ทวน วิริยาภรณ์, สุภายิตกับชีวิตประจำวัน (กรุงเทพมหานคร : บุรินทร์การพิมพ์, 2516), หน้า 412.

⁹⁹ ที.ป.า. 11/199/144.

4. ส่งเสริม ยกย่องความดีงาม ความสามารถของศิษย์ให้ปรากฏ
5. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือฝึกสอนให้ศิษย์สามารถใช้วิชาเลี้ยงชีพและคุ้มครองตนเองได้)

ศิษย์อาศัยความกรุณา บำรุงครูอาจารย์ด้วยสถาน 5 คือ

1. ลูกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ
2. เข้าไปหา เพื่อบำรุง ไร่ใช้ ปรีกษา ซักถาม และรับคำแนะนำ
3. เชื้อฟังด้วยปัญญา
4. ช่วยปรนนิบัติ ช่วยบริการ อุปฐากคร่าวเจ็บไข้
5. ศึกษาเล่าเรียนโดยเคารพ¹⁰⁰

พระสงฆ์อาศัยความกรุณา อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

1. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
2. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
3. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
4. ให้ได้ฟัง ได้รู้ ถึงที่ยังไม่เคยรู้ ไม่เคยฟัง
5. ชี้แจง อธิบาย ทำสิ่งที่เคยฟังแล้ว ให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
6. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จความสุขความเจริญ

คฤหัสถ์ ฟังแสดงความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์ ดังนี้

1. จะทำสิ่งใด ก็ควรทำด้วยจิตปรารถนาให้พระสงฆ์ประสบความสำเร็จ
2. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยจิตปรารถนาให้พระสงฆ์ประสบความสำเร็จ
3. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยจิตที่ปรารถนาจะให้พระสงฆ์ประสบความสำเร็จ
4. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
5. อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย 4¹⁰¹

มิตรกับมิตร อาศัยความกรุณาต่อกัน สงเคราะห์อนุเคราะห์กันด้วยการเผื่อแบ่งปัน พุคจามีน้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ร่วมทุกข์ร่วมสุข ซื่อสัตย์จริงใจ ช่วยรักษา

¹⁰⁰ ที.ปา. 11/200/145.

¹⁰¹ ที.ปา. 11/204/146.

ป้องกันมิตรผู้ประมาท ช่วยรักษาทรัพย์ของมิตรผู้ประมาท เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึงได้ ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ นับถือตลอดถึงญาติของมิตร¹⁰²

สามีกับภรรยา สามีอาศัยความกรุณา บำรุงภรรยาด้วยสถาน 5 คือ

1. ยกย่อง นับถือ ให้เกียรติ สมฐานะที่เป็นภรรยา
2. ไม่ดูหมิ่นภรรยา
3. ไม่นอกใจภรรยา
4. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้ภรรยา
5. ให้เครื่องแต่งตัวเป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอาศัยความกรุณา อนุเคราะห์สามีด้วยสถาน 5 คือ

1. จัดการงานบ้านให้เรียบร้อย
2. สงเคราะห์ญาติ และคนข้างเคียงของสามีด้วยดี
3. ไม่นอกใจสามี
4. รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้
5. ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง¹⁰³

ข้าราชการกับประชาชน ข้าราชการอาศัยความกรุณา ช่วยเหลือประชาชนตามหน้าที่ของตน โดยนี้กว่าตนทำงานเพื่อประชาชนและมีความสัมพันธ์กับประชาชนอยู่ตลอดเวลา หน้าที่สำคัญของข้าราชการที่มีต่อประชาชนก็คือ การบำบัดทุกข์บำรุงสุข ดังนั้น ข้าราชการจึงต้องให้ความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อ มีอริยาศีลสุภาพต่อประชาชนทำตนให้เป็นที่รักนับถือของประชาชน ทำตนเป็นมิตรที่ดีของประชาชน เห็นประชาชนสำคัญกว่าตนเพราะข้าราชการเป็นข้าราชการอยู่ได้ด้วยประชาชน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามประชาชน อ่อนโยน และอดทนต่อการรบกวนของประชาชน ไม่คิดเอาตัวรอดในเมื่อเห็นประชาชนได้รับทุกข์ เป็นที่พึงของประชาชนได้ และไม่ควรเห็นแก่อำภิมขของประชาชน เป็นต้น

เมื่อข้าราชการทำงานเพื่อประชาชนเช่นนี้ ประชาชนก็ควรให้ความกรุณาต่อข้าราชการ โดยร่วมมือกับทางราชการในอันที่จะประพฤติดนให้เป็นพลเมืองดีของชาติ ไม่บิดพลิ้วเบียดบังหลบหลีกภาษีอากรที่ควรเสียให้แก่ทางราชการ ให้ความสะดวกแก่ราชการ ในการติดต่อกับทางราชการก็ไม่ควร

¹⁰² ที.ป.า. 11/202/145.

¹⁰³ ที.ป.า. 11/201/145.

คิดเอาแต่ใจตนเป็นใหญ่ ควรให้ความช่วยเหลือราชการอย่างถูกต้องตามระเบียบที่ดำรง ประชาชนพึง
 กรณาข้าราชการโดยบำรุงข้าราชการตามความสามารถเท่าที่ตนจะทำได้ เพราะข้าราชการได้ชื่อว่าเป็น
 ผู้ให้สวัสดิภาพแก่ประชาชนทุกกรณี เช่น ให้การศึกษา ป้องกันทรัพย์สินสมบัติ ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ
 ให้การรักษาพยาบาล ให้ความสะดวกในการงาน ให้ความยุติธรรม ให้ความปลอดภัย เป็นต้น

ผู้ขายกับผู้ซื้อ ผู้ขายอาศัยความกรุณาต่อผู้ซื้อ โดยไม่หลอกลวงให้ผู้ซื้อหลงผิดในสินค้า ดีก็
 บอกว่าดี ไม่ดีก็บอกว่าไม่ดี ไม่ควรนำสินค้าไม่ดีมาวางว่าเป็นสินค้าดีแล้วตีราคาขายเท่ากับของดี ทำให้
 ผู้ซื้อเกิดความเสียใจและเสียขายขึ้นภายหลัง ไม่โก่งราคาจนเกินควร ซื่อสัตย์และสุภาพต่อผู้ซื้อ ต้อนรับ
 ผู้ซื้อด้วยอัธยาศัยไมตรี พุดจาอ่อนหวานไม่มีแรงอน ไม่คดโกงในการชั่งตวงวัด

ผู้ซื้ออาศัยความกรุณาต่อผู้ขายโดยไม่กดราคาสินค้าให้ต่ำจนเกินควร ถึงกับผู้ขายต้องขาดทุน
 ไม่ขอแถมนิคแถมหน้อยจนผู้ขายเกิดความรำคาญ ควรซื้อของกินของใช้ที่จำเป็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งควร
 ช่วยอุดหนุนให้คนไทยด้วยกันตั้งตัวได้ ไม่ควรใช้ธนบัตรปลอมหรือธนบัตรเสียแก่ผู้ขาย¹⁰⁴

นายกับบ่าว นายบำรุงบ่าวด้วยสถาน 5 คือ

1. จัดการงานให้บ่าวทำตามสมควรแก่กำลัง
2. ให้อาหารและค่าจ้างรางวัล สมควรแก่งานและความเป็นอยู่
3. ให้สวัสดิการ ค่ารักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้
4. แบ่งปัน จัดสรร ของขวัญให้เป็นพิเศษเมื่อมีโอกาส
5. ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจในโอกาสสมควร

บ่าวอนุเคราะห์นาย ด้วยสถาน 5 คือ

1. ลุกขึ้นทำงานก่อนนาย
2. เลิกทำงานทีหลังนาย
3. เอาแต่ของทีนายให้
4. ทำงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
5. นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ¹⁰⁵

หัวหน้ากับลูกน้อง หัวหน้าอาศัยความกรุณาปกครองลูกน้อง โดยตั้งอยู่ในคุณสมบัติของ

¹⁰⁴ แปลก สนธิรักษ์, *เสียดศีลธรรม*, หน้า 554-560.

¹⁰⁵ ที.ป. 11/203/146.

หัวหน้า คือมีความอดทน หนักแน่นพร้อมที่จะให้อภัยแก่ลูกน้องเสมอ ไม่สร้างความหนักใจ หรือโยนความผิดให้ลูกน้อง มีความระวัง คอยดูแลทุกข์สุขของลูกน้อง ไม่ปล่อยปละละเลย มีความขยัน บริหารงานให้สำเร็จโดยรวดเร็ว ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง มีความยุติธรรมถือหลักดีก็ให้ ร้ายก็ปลด

ลูกน้อง อาศัยความกรุณาต่อหัวหน้าของตนโดยทำงานด้วยความซื่อสัตย์ ไม่คิดทรยศ ทำงานตามที่นายสั่งให้สำเร็จไปโดยเร็วและเรียบร้อย ไม่ฝ่าฝืนระเบียบของหัวหน้า มีความเคารพทั้งต่อหน้า และลับหลัง ไม่ทำตนให้เหินห่าง ควรใกล้ชิดอยู่เสมอ แต่ไม่ถึงกับประจบสอพลอ เป็นต้น

สมการกับลูกวัด สมการอาศัยความกรุณาข่มสงเคราะห์อนุเคราะห์ลูกวัด เช่นเดียวกับหัวหน้าที่ปฏิบัติต่อลูกน้อง และลูกวัดพึงปฏิบัติกรุณาต่อสมการเช่นเดียวกับลูกน้องปฏิบัติต่อหัวหน้าดังกล่าว

หลักปฏิบัติต่อกันตามที่กล่าวมานี้ เป็นหลักปฏิบัติระหว่างคู่ที่มีความสัมพันธ์ และที่จะปฏิบัติให้ครบถ้วนได้นั้น อยู่ที่ความกรุณาเพราะความกรุณาเป็นเหมือนน้ำประสานที่เชื่อมโยงระหว่างคู่ให้สนิทแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าไม่มีความกรุณาคอยเชื่อมไว้แล้ว ก็จะมีความแตกร้าวระหว่างคู่ เช่น มารดาบิดาร้าวรานกับบุตรธิดา ครูร้าวรานกับศิษย์ มิตรร้าวรานกับมิตร สามีร้าวรานกับภรรยา ข้าราชการร้าวรานกับประชาชน เป็นต้น นี้อือ ความกรุณาซึ่งแสดงแก่ฝ่ายที่เป็นคู่กัน

ที่ว่า ความกรุณา แสดงทั่ว ๆ ไป นั่นคือ แสดงไม่จำกัดเฉพาะที่เป็นคู่ที่เกี่ยวข้องกัน หมายถึง แสดงแก่คนทุกประเภทแม้จะไม่เกี่ยวข้องกัน เมื่อเห็นใครตกทุกข์ได้ยาก ก็ช่วยเหลือกันตามกำลัง สามารถ เห็นคนทุกคนเป็นบุคคลที่ควรได้รับความกรุณาทั้งนั้น เช่น เห็นคนได้รับความเดือดร้อน ก็ไม่ควรคิดว่าผู้นั้นเกี่ยวข้องกับตนหรือเปล่า ที่ถูกต้องก็คือให้จัดการช่วยเหลือเขาทันที

ความกรุณานี้ มิได้แสดงจำกัดเฉพาะคนที่ได้รับความทุกข์ยากในชาติเดียวกันเท่านั้น แต่ขยายไปถึงคนต่างชาติที่ต้องประสบภัย ก็ควรได้รับความกรุณา ดังเช่นที่รัฐบาลได้ส่งข้าวบ้าง เงินบ้าง ไปช่วยเหลือประเทศที่ประสบภัย น้ำท่วม และประเทศที่อดอยาก เป็นต้น นี่เป็นเรื่องของความกรุณาที่แสดงทั่ว ๆ ไป¹⁰⁶

กรุณาโดยทั่วไป หากจะถือว่า เป็นการทำความดีในพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องมีมาตรฐานขั้นสุดท้ายในการตัดสินการกระทำคือเจตนา เพราะถือว่า เจตนาอันนั้นคือกรรม และเจตนาอันนั้นเป็นมโนกรรม ย่อมเกิดก่อนผลคืออกาสมกรรมและวจีกรรม ส่วนผลที่จะเกิดขึ้นนั้นไม่แน่นอน ไม่สามารถจะนำมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำว่าดีหรือชั่วได้

¹⁰⁶ แปลก สนธิรักษ์, เสียงศีลธรรม, หน้า 561-563.

ด้วยเหตุที่ว่า การทำความดีคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี เจตนาดีคือเจตนาที่ไม่มีโลภ ไม่มี โกรธ ไม่มีหลงใหล มีผลคือ การไม่เบียดเบียนทั้งตนเองหรือผู้อื่น จึงอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า เจตนาดี คือเจตนาที่เป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เมื่อภรรณาได้รับการพิจารณาว่าเป็น สิ่งดีแล้ว จะต้องคำนึงถึงส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้ภรรณาเป็นยานที่ถึงพร้อมสมบูรณ์ ได้รับผลบุญ หรืออานิสงส์ด้วยเหตุ 3 ประการคือ เขตตสมบัติ ไทยธรรมสมบัติ และจิตตสมบัติ¹¹ ดังนี้

1. เขตตสมบัติ หมายถึง ผู้รับภรรณาเป็นผู้ประพฤติดี มีคุณธรรมมากน้อยเพียงใด หากผู้รับภรรณา เป็นบุคคลผู้มีศีลธรรมบริบูรณ์ ปราศจากอาสวกิเลสทั้งหลายแล้ว ปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิแล้ว ถือว่าบุคคลนั้น เป็นบุคคลที่ควรแก่การ ให้ความภรรณา เป็นอย่างยิ่ง

2. ไทยธรรมสมบัติ หมายถึง สิ่งของที่จะนำไปให้ผู้ประสบทุกข์นั้น เป็นสิ่งของบริสุทธิ์ ได้มา โดยชอบธรรม และเป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง สามารถเทียบเคียงได้จากทานวัตถุ 10 ประการ มีข้าว น้ำ เสื้อผ้า การแนะนำสั่งสอนในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ผิดทำนองคลองธรรม ทั้งวัตถุทานและ ธรรมทาน เป็นต้น

3. จิตตสมบัติ หมายถึง การให้ด้วยความตั้งใจ คิดจะให้ประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง มี เจตนาบริสุทธิ์ ทั้ง 3 กาล คือ ก่อนให้มีจิตยินดี ขณะให้จิตใจผ่องใส ให้แล้วเบิกบานใจ ข้อปฏิบัตินี้จะ เห็นได้ชัดเจนต้องพิจารณาจาก เจตนาเป็นสำคัญ

จากที่กล่าวมาแล้วว่า ภรรณาสามารถแสดงออกได้ทั้งทางกาย วาจา ใจ ด้วยความทนไม่ได้ที่จะ ผูกพันกับสรรพสัตว์ซึ่งประสบทุกข์ หาที่พึ่งพิงไม่ได้ สงสารแล้วคิดหาทางช่วยเหลือปลดเปลื้องทุกข์ ให้ผู้อื่น โดยการพิจารณาอย่างแยบคาย คิดอย่างถูกวิธี ไม่มีกาม ไม่มีพยาบาท ไม่เบียดเบียน แต่คิด เสียสละ ด้วยความบริสุทธิ์ใจโดยไม่หวังผลตอบแทน นั้น แสดงให้เห็นว่า ภรรณาเป็นคุณธรรมที่จำเป็น ต้องปฏิบัติเพื่อเป็นรากฐานในการปฏิบัติคุณธรรมข้ออื่น ๆ ของปัจเจกชนทุกแวดวงวิชาชีพ เพื่อความ สันติสุขของสังคมต่อไป

อนึ่ง ผู้ปฏิบัติภรรณา พึงให้ความภรรณาโดยคำนึงถึงส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้ภรรณาเป็นยานที่ ถึงพร้อมสมบูรณ์ ได้รับผลบุญหรืออานิสงส์ด้วยเหตุ 3 ประการคือ เขตตสมบัติ ไทยธรรมสมบัติ และจิตตสมบัติดังกล่าวเป็นสำคัญ

¹¹ พระมหาสง่า ไชยวงศ์, "การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง "ทาน" ในพระพุทธศาสนา", วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2541, หน้า 24-31.